

کتابشناسی توصیفی سلیم بن قیس هلالی

کاظم استادی^۱

چکیده

نگارنده در این مقاله، شصت و سه عنوان منبع مرتبط با کتاب سلیم بن قیس را با چکیده و کلیدواژه آنها می‌شناساند. این منابع، شامل مقالات، کتابهای خطی و چاپی و دیجیتالی، پایان نامه، فیلم نامه، گزارشها و مقالات اینترنتی، گزارش نشست علمی، مدخل دانشنامه، درسگفتار، جزوه و مقاله دستنویس است. منابع یادشده به زبانهای فارسی، عربی، اردو و انگلیسی است که دیدگاه های مختلف در باره این کتاب مربوط به قرن اول هجری را نشان می‌دهد. نگارنده همچنین شرح حال مختصر پدیدآوردگان، ارتباط این منابع با هم و نقد خود بر بعضی از آنها را باز می‌گوید.

کلید واژه ها

کتاب سلیم بن قیس هلالی - کتابشناسی؛ سلیم بن قیس هلالی؛ منابع حدیث شیعه - قرن اول.

* پژوهشگر در حوزه میراث مکتوب

پس از انقلاب اسلامی ایران، زمانی که برخی از افراد و مؤسسات مذهبی ولایی یا ولایتی، علاقمند به نشر و ترویج کتاب سلیم بن قیس هلالی در ایران، مخصوصاً در قم، مشهد و تهران شدند، چاپ‌های متنوعی از کتاب منتشر شد؛ پس از آن که کتاب سه جلدی سلیم، و نیز ترجمه آن توسط آقای انصاری زنجانی در تیراژهای زیاد و متعدد پخش شد، این کتاب مورد توجه محققان معاصر قرار گرفت، و مطالب و مقالات و کتابهایی پیرامون آن نگارش یافت.

اهمیت نام سلیم بن قیس، تنها مربوط به کتاب منسوب به وی می‌باشد، که گفته شده این کتاب، در بیان امامان شیعه با عناوین کتاب سلیم بن قیس هلالی و ابجد الشیعة تعبیر شده و شهرت یافته است.^۱ برخی این اثر را کتاب السقیفة معرفی کرده‌اند.^۲ از این کتاب با تعابیر زیر نیز یاد شده است:

«اصل سلیم»، «صحیفه سلیم»، «کتاب سلیم»، «کتاب الحدیث سلیم»، «الفتن» یا «کتاب فتن»، «الامامة» یا «کتاب امامت».^۳

البته در دوره معاصر، یعنی پس از انقلاب اسلامی ایران، کتاب سلیم غالباً با نام اسرار آل محمد (ص) منتشر و یاد شده است.

کتاب سلیم بن قیس هلالی، کتابی تاریخی اعتقادی و به زبان عربی است. گفته‌اند این اثر اولین کتاب شیعه است، و در زمان امیرالمؤمنین علی (ع) نگاشته شده است. هرچند که درباره انتساب و عدم انتساب کتاب به سلیم بن قیس، بین علمای شیعه مباحث بسیاری درگرفته است.^۴

سلیم بن قیس در کتاب خویش، در این موضوعات گفته یا نوشته است:
امامت ائمه، فضائل اهل بیت (ع)، سخنان امامان شیعه درباره معارف دین، پیشگویی‌های

۱. سلیم بن قیس، اسرار آل محمد، نشر الهادی، قم، ۱۴۱۶ ق، ص ۴۷.

۲. زرکلی، الاعلام، ج ۳، ص ۱۱۹.

۳. انصاری زنجانی، محمد باقر، کتاب سلیم بن قیس هلالی (سه جلدی)، نشر دلیل ما، ۱۴۱۵ ق، ج ۱، ص ۷۶ به بعد؛ و نیز مقاله ایشان تحت عنوان: کتاب سلیم بن قیس الهلالی أقدم نص تاریخی عقائدی فی الإسلام، تراثنا، عشر، رجب ذوالحجة ۱۴۲۲ العدد ۳ و ۴. نیز: سلیم بن قیس، اسرار آل محمد، نشر الهادی، قم، ۱۴۱۶ ق، ص ۴۷.

۴. نک: بخش اول از کتاب: اسرار آل محمد (ص) و سلیم بن قیس.

پیامبر (ص)، اسرار سقیفه، شهادت حضرت زهرا (س)، جریانات پس از رحلت پیامبر (ص)، احتجاجات امام علی (ع) با خلفای راشدین، جنگ‌های جمل، صفین و نهروان، فتنه‌ها و جنایات معاویه علیه شیعیان و ... از مطالب این کتاب می باشد.

این کتاب، حداقل در صد سال اخیر، و مخصوصاً پس از انقلاب اسلامی ایران، به علت پشتیبانی گروه‌های ظاهراً ولایی، بسیار ترویج و منتشر شده است.

پیشتر توسط محقق محترم کتاب سه جلدی سلیم، نوع خاصی از نسخه‌شناسی کتاب سلیم، که صرفاً جنبه تأییدی و پشتیبانی کننده دارد، در جلد اول کتاب با حدود ۵۵۰ صفحه منتشر شده است.^۱

اما تاکنون مأخذشناسی پیرامون کتاب سلیم و شخص سلیم از سوی فرد یا ارگانی ارائه نشده است.

پیرامون سلیم و کتاب وی، از سه جهت، و هر کدام در سه دسته، آثاری وجود دارند:
- از جهت علمی؛ آثار مروری، آثار نسبتاً علمی و آثار کاملاً تخصصی پیرامون این موضوع موجود است.

- از جهت تأیید و رد مسأله سلیم؛ آثاری وجود دارند که در صدد پشتیبانی شخصیت سلیم و کتاب وی هستند، و نیز آثاری که کاملاً در صدد انکار سلیم و یا عدم اعتبار کتاب وی هستند؛ و همچنین آثاری که به قول خود «میان‌روی» می‌کنند، و ضمن تأیید سلیم و کتابش، به نقد برخی از مسائل کتاب او دست می‌زنند.

- و در آخر، از جهت کیفیت آثار نیز؛ اگر نگوئیم تمام، ولی غالب نوشته‌ها موضوع محور هستند، و نه مسأله محور؛ به همین خاطر در صدد این مطالب این آثار، مشابه هم هستند. در هر صورت، نوشته‌های پیرامون سلیم و کتابش را از نظر کیفیت، می‌توان به سه دسته تقسیم نمود:

۱- آثاری که کاملاً کپی هستند و مطلب تازه‌ای از خود ندارند؛

۲- آثاری که جزئیات مشابه دارند، ولی کلیت مطلب و نیز نتایج منحصر به خود دارند؛

۱. نک: سلیم بن قیس، کتاب سلیم (سه جلدی، محمد باقر انصاری)، الهادی، قم، ۱۳۷۳ ش. نیز: سلیم بن قیس، اسرار آل محمد، نشر الهادی، قم، ۱۴۱۶ ق.

۳- آثاری که با اینکه مطلبی از خود ندارند؛ ولی گزارشی علمی و قابل توجه از دیگر آثار در این موضوع هستند؛ و به همین خاطر، مناسب جهت خواندن و قضاوت کردن درباره سلیم می‌باشند.

این مطالب و نوشته‌ها، شامل نقدها و حمایت‌هایی از کتاب سلیم است که البته بیشتر نسبت به نقد کتاب پرداخته‌اند؛ و شامل: مقاله، کتاب، بخشی از کتاب، پایان‌نامه و نشست علمی و مصاحبه می‌باشد.

با کوششی که صورت گرفت، تعدادی از این آثار در این نوشتار معرفی می‌شود؛ تا محققانی که علاقمند به تحقیق در این باره هستند، بتوانند به راهی با منابع آن آشنا شوند.

ابراهیمیان کیورچال، مجید^۱، (مقاله مأخوذ از پایان‌نامه)، اعتبار نسبی کتاب سلیم و ناشناخته بودن مؤلف آن، پژوهش‌نامه امامیه، ش ۱۱، بهار ۱۳۹۹ ش.

چکیده: درباره سلیم بن قیس و کتاب منسوب به او، کتاب سلیم، از دیرباز تاکنون دیدگاه‌های مختلفی مطرح شده که می‌توان آنها را در پنج عنوان دسته‌بندی کرد: واقعی بودن سلیم و اعتبار مطلق کتاب سلیم؛ واقعی بودن سلیم و اعتبار نسبی کتاب سلیم؛ واقعی بودن سلیم و ساختگی بودن کتاب سلیم؛ ساختگی بودن کتاب سلیم و اعتبار نسبی کتاب سلیم. این جستار با تحقیق در داده‌های موجود به دیدگاه دیگری دست یافته است: ۱. درباره سلیم باید توقف کرد، اگرچه احتمال واقعی بودن او، به عنوان راوی معمولی، قوی است؛ ۲. مؤلف / مؤلفان این کتاب از روی تقیه هویت خویش را پنهان کرده و کتاب را پس از تألیف به سلیم نسبت داده‌اند، که در آن زمان در قید حیات نبوده است؛ ۳. بر پایه برخی شواهد فقط بخشی از این کتاب دارای هویت و اصالت اولیه بوده و گویا حجم معتناهی از آن، افزوده‌های بعدی است. تازگی این دیدگاه به مؤلفه نخست و ترکیب مؤلفه‌های سه‌گانه برمی‌گردد.

کلیدواژه‌ها: کتاب سلیم بن قیس، اعتبار نسبی، مدارک ساختگی.

۱. دانش‌آموخته دکتری شیعه‌شناسی دانشگاه ادیان و مذاهب قم.

احمدی، مهدی، (مقاله)، سلیم بن قیس هلالی: تجلی عشق به ولایت، فرهنگ کوثر، اسفند ۱۳۷۹ شماره ۴۸.

مقاله‌ای مروری، در مجله‌ای غیر علمی است؛ که در چهار صفحه، با حدود ۱۵ عنوان و تیترو، به زندگی سلیم و کتاب وی و برخی از احادیث او اشاره نموده است. از عناوین و متن مقاله بر می‌آید که این نوشتار، خلاصه‌ای گذرا از مقدمه کتاب اسرار آل محمد (ص) است؛ و از آن جا اقتباس شده است.

احمدوند، رضوان، (پایان‌نامه)، سقیفه از زبان سلمان با محوریت حدیث چهارم کتاب سلیم بن قیس هلالی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد (به راهنمایی: سید محمد رضوی)، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، ۱۳۹۶ش.

چکیده: سقیفه بنی ساعده به گواهی تاریخ، چنان انشقاق و جدایی در بین مسلمانان ایجاد کرد که با گذشت قرن‌ها، جامعه اسلامی همچنان از آن رنج می‌برد. شکل‌گیری این جریان، مصادف با آغاز مظلومیت امام علی (ع) و سایر امامان (ع) و انحراف از نقشه راهی بود که پیامبر اسلام (ص) براساس قرآن برای امت خود، طراحی کرده بود. بی‌شک درک ضعیف و ضعف اعتقادی مردم آن سامان از مفاهیم عمیق و متعالی اسلام، فرصتی برای قدرت طلبان ایجاد کرد تا آن‌گونه که می‌خواهند ساختار نظام اسلامی بعد از پیامبر (ص) را پی‌ریزی کنند که در آن جایی برای ثقلین (کتاب الله و عترت) نباشد. آنان با استفاده از ابزار قدرت و سیاست برای رسیدن سریع و آسان به اغراض و اهدافشان بهره بردند و در این راستا با عقلی معیوب و نفسی غالب به استقبال دنیا رفتند. این رساله سعی دارد تا چگونگی فضای سیاسی جامعه و انحراف از مسیر اسلام اصیل را از زبان سلمان با به وجود آوردن جریان سقیفه، تأثیر آن در شکل‌گیری حکومت‌های بعدی و پیامدهای اجتماعی آن را مورد بررسی قرار دهد. فضای سیاسی حاکم بر جامعه بعد از سقیفه، اگر چه مسئله جانشینی امیرالمومنین علی (ع) به لحاظ آیات، روایات و مستندات تاریخی در همان صدر اسلام و در زمان حیات پیامبر (ص) امری محرز بوده و پیامبر (ص) در موارد مکرر این امر الهی را به مردم گوشزد می‌فرمودند،

از جمله حدیث چهارم سلمان در کتاب سلیم بن قیس هلالی، حدیث منزلت، حدیث سفینه، حدیث ثقلین و موارد دیگر؛ بالاخص در حدیث غدیر خم که تمامی این روایات از طرف عامه و خاصه نقل شده است، به ویژه حدیث غدیر که در حجة الوداع بیش از صد و بیست هزار نفر که در غدیر خم حضور داشتند به صورت فرد فرد و حتی زنان با نظارت حضرت محمد (ص) و به امر ایشان و بر اساس نزول وحی و امر الهی با حضرت علی به عنوان خلیفه و جانشین پیامبر بیعت نمودند؛ اما پرسشی که ذهن را مشغول می‌کند این است که چرا در هنگامه سقیفه و پس از آن عامه مردم جرأت بیان حقیقت را نداشتند؟ در بررسی چرایی این مسئله و کیفیت فضای سیاسی حاکم بر جامعه، از سقیفه به بعد، آنچه حائز اهمیت است چگونگی اعمال قدرت و ابزارهای اجرایی اعمال قدرت از طرف حاکمان سقیفه و خلفای پس از آن، می‌تواند این مسئله غامض را روشن نماید.

استادی، کاظم، (مقاله)، معرفی نسخه‌های خطی کتاب‌های منسوب به سلیم بن قیس، میراث شهاب، س ۲۶، بهار ۱۳۹۹، شماره ۹۹.

چکیده: نگارنده ۴۸ نسخه خطی کتاب سلیم بن قیس (از متون حدیثی منسوب به قرن اول) را بر اساس تعداد احادیث و سند آنها به هشت مدل گروه، تقسیم کرده؛ و آنگاه نسخه‌شناسی آنها را ارائه می‌کند. ویژگی‌های نسخه‌ها، گاهی بر اساس فهرس کتابخانه‌های مربوط، گاه بر اساس مشاهده عکس نسخه و گاهی مشاهده اصل نسخه‌ها صورت گرفته است. نسخه‌ها به ترتیب زمان قطعی یا تخمینی کتابت، یاد شده و از سال ۹۱۸ قمری تا ۱۳۸۵ قمری را در بر دارد.

کلیدواژه‌ها: کتاب سلیم بن قیس؛ نسخه‌های خطی؛ نسخه‌شناسی؛ متون حدیثی قرن اول.

استادی، کاظم، (مقاله)، بررسی انتساب سند کتاب سلیم به شیخ طوسی، علوم حدیث، بهار ۱۴۰۰ ش، شماره ۹۹.

چکیده: از دیرباز، مناقشاتی درباره شخصیت سلیم و نیز صحت و اعتبار کتاب سلیم بن قیس در منابع شیعی وجود داشته است. موافقان اعتبار کتاب سلیم، بدون توجه به مشکلات محتوایی این کتاب، و نیز وضعیت نسخه‌های خطی مشوش کتاب سلیم، اصرار دارند تا با بیان نظرات تأییدی دانشمندان و علمای پیشین و اسناد قابل قبول برای کتاب سلیم، نسبت به اعتبار این کتاب اقدام، یا وضعیت اعتبار آن را تصحیح یا پررنگ نمایند. در این میان، اسناد شیخ طوسی بر ابتدای یک مدل از نسخه‌های خطی کتاب سلیم، بسیار حایز اهمیت است؛ اما با توجه به ابهامات جدی موجود در سند منسوب به شیخ طوسی، و نیز با توجه به دلایل و قرائنی که از آثار شیخ طوسی و منابع پیشینیان او وجود دارد، به نظر می‌رسد که اسناد نو نویس موجود در یک نسخه خطی کتاب سلیم، سند و طریق شیخ طوسی نیستند و برخی افراد، دانسته یا نادانسته آن را به صورت جعلی در نسخه برداری‌های خود از کتاب منسوب به سلیم، بر نسخه خطی متأخر کتاب سلیم افزوده‌اند.

کلیدواژه‌ها: کتاب سلیم، سلیم بن قیس، شیخ طوسی، طرق طوسی.

استادی، کاظم، (مقاله)، روایات سلیم بن قیس در الغیبه نعمانی و بررسی وضعیت استثنای آن در میان روایات دیگر، اعتبارسنجی حدیث، دوره ۲، شماره ۴، پاییز و زمستان ۱۳۹۹ ش.

چکیده: همواره نظرات منفی‌ای درباره اصالت کتاب کنونی سلیم بن قیس، ابراز شده؛ و دیدگاه‌هایی وجود داشته که کتاب منسوب به سلیم، را ساختگی دانسته‌اند. با بررسی کتاب‌های مربوط به شش قرن اول هجری، مشخص می‌شود که تعداد انگشت شماری احادیث به نقل از سلیم بن قیس در آثار کلامی، تاریخی وجود دارد، که همگی به نقل از شخص «عمر بن اذینه» هستند؛ مگر پنج روایت موجود در کتاب الغیبه نعمانی، که این روایات به نقل از شخص «معمر بن راشد» می‌باشند. با توجه به این نکته، این ابهام و اشکال ایجاد می‌شود که: چرا تمامی اسناد کتاب‌های حدیثی شیعه و سنی، اسنادشان از عمر بن اذینه است؛ اما اسناد پنج روایت کتاب الغیبه نعمانی، از معمر بن راشد است؟ دلایلی نشان می‌دهند

که احادیث سلیم در الغیبة نعمانی، نونویس هستند؛ و به نظر می‌رسد این احادیث سلیم موجود در کتاب الغیبة، اصیل نباشند؛ و بعد از زمان نعمانی، توسط دیگران، عمداً یا سهواً به متن کتاب الغیبة نعمانی اضافه شده باشند؛ به این معنی که مثلاً برخی افراد، احادیث مرتبط کتاب‌های کنونی سلیم که با موضوع باب چهارم الغیبة هم‌خوانی داشته است را در حاشیه نسخه خطی کتاب الغیبة نعمانی یادداشت نموده‌اند؛ و این حاشیه، در نسخه برداری‌های بعدی، توسط افراد دیگری، به متن اصلی کتاب افزوده شده؛ و وجه تمایزی میان متن اصلی و متن حاشیه ایجاد نشده است. همچنین، شواهد مؤیدی نیز از نسخه‌های خطی الغیبة در دست است، که گویای این مطلب است که کتاب الغیبة کنونی، تماماً اصیل نیست.

کلیدواژه: الغیبة نعمانی، معمر بن راشد، عمر بن اذینه، سلیم بن قیس، احادیث سلیم.

استادی، کاظم، (مقاله)، بررسی انتساب سند یک مدل نسخه خطی کتاب سلیم به ابن شهر آشوب، اعتبارسنجی حدیث، دوره ۳، شماره ۵، بهار و تابستان ۱۴۰۰ ش.

چکیده: از گذشته تاکنون، مناقشاتی پیرامون هویت تاریخی و شخصیت سلیم بن قیس، و نیز صحت و اعتبار «کتاب سلیم» در منابع شیعی وجود داشته است. جدای از بررسی محتوایی کتاب کنونی سلیم، بررسی اسناد نسخه‌های خطی این کتاب می‌تواند حائز اهمیت باشد. اکنون بیشتر نسخه‌های خطی کتاب کنونی سلیم، بدون سند هستند و اغلب نسخه‌هایی که دارای سند می‌باشند، سندشان به «ابان عن معمر بن راشد» ختم می‌شود. اما در این میان، چند نسخه خطی محدود، اسناد شیخ طوسی و ابن شهر آشوب بر ابتدای خود دارند؛ که سندشان به «ابان عن عمر بن اذینه» ختم می‌گردد. با توجه به ابهاماتی که پیرامون اصالت کتاب سلیم وجود دارد، و نیز تفاوت‌هایی که در نسخه‌های خطی کتاب کنونی می‌باشد، این سؤال مطرح می‌شود که آیا اسناد منسوب به ابن شهر آشوب برای این نسخه‌ها، اصیل و غیرمخدوش هستند یا خیر؟ در این نوشتار، با ارائه دلایل و قرائنی که از آثار ابن شهر آشوب و منابع پیشینیان او وجود دارد؛ توضیح داده خواهد شد که اسناد موجود در یک مدل نسخه خطی کتاب سلیم منسوب به ابن شهر آشوب، نونویس و غیراصیل است؛ یعنی برخی افراد،

آن را به صورت جعلی در نسخه برداری‌های خود به نسخه‌های خطی کتاب منسوب به سلیم، افزوده‌اند.

کلیدواژه: کتاب سلیم، سلیم بن قیس، ابن شهر آشوب، نسخه‌های خطی.

استادی، کاظم، (کتاب)، اسرار آل محمد و سلیم بن قیس، بوستان کتاب، قم، ۱۴۰۰ ش، ۳۸۰ ص، وزیری.

در کتاب این سرفصل‌ها مطرح شده است:

- مقدماتی درباره سلیم بن قیس هلالی و کتاب او
- زندگی‌نامه و گاهشمار فرضی زندگی سلیم
- فهرست اجمالی مطالب کتاب سلیم، و نسبت مطالب کتاب به دوره‌ها، نگاه آماری به کتاب سلیم و ...

- اهمیت کتاب سلیم و علت مشهور شدن کتاب

- حالات متصور برای سلیم و کتابش

- روش منطقی بررسی سلیم و کتاب وی

- نتیجه‌گیری و برخی نکات مبهم

استادی، کاظم، (کتاب)، دانشنامه سلیم بن قیس، (۱۲ مجلد)، مخطوط، ۱۳۹۹ ش. پژوهشگر، در طی تحقیقات مفصل‌اش پیرامون کتاب‌های منسوب به سلیم بن قیس، و با بررسی ۸۰ عنوان کتاب کلامی و تاریخی و ... شیعه، که مطالب مرتبط با کتاب کنونی سلیم داشته‌اند، و نیز بررسی نسخه‌های خطی و اسناد و شواهد دیگر، به این نتیجه رسیده است که: این کتابهای کنونی منسوب به سلیم، حداقل در دسترس علمای ۶ قرن اول نبوده، و موضوع هستند؛ و احتمالاً پس از قرن هفتم هجری قمری، ساخته و پرداخته، یا به تعبیر بهتر، جعل شده‌اند.

عناوین مجلدات دانشنامه عبارتند از:

۱- درباره سلیم و کتابهای او (۵۰۰ ص)

۲- درباره راویان سلیم (۵۰۰ ص)

- ۳- درباره اسناد سلیم بن قیس (۵۰۰ ص)
- ۴- نسبت منابع نخستین به سلیم (۸۰۰ ص)
- ۵- درباره اشکالات و تناقضات کتاب‌های سلیم بن قیس (۴۵۰ ص)
- ۶- احادیث سلیم بن قیس در قرون اول (۳۰۰ ص)
- ۷- درباره نسخه‌های خطی سلیم (۴۵۰ ص)
- ۸ و ۹- نسخه‌های خطی کتاب‌های سلیم (۹۰۰ ص)
- ۱۰- مأخذشناسی و کتاب‌شناسی سلیم بن قیس (۳۰۰ ص)
- ۱۱- مجموعه مقالات پیرامون سلیم (۶۰۰ ص)
- ۱۲- فهرست اعلام

افتخارزاده، محمود رضا^۱، (ترجمه و مقدمه)، اسناد سری و ممنوعه نهضت اسلام، رسالت قلم، قم، ۱۳۷۷ ش، ۴۸۰ ص، وزیری.

پس از انتشار اولین ترجمه از کتاب سلیم توسط آقای انصاری زنجان، در سال ۱۳۷۷ ش، ترجمه ای نیز، به اهتمام آقای محمود رضا افتخارزاده، با عنوان اسناد سری و ممنوعه نهضت اسلام (تاریخ سیاسی صدر اسلام)، توسط نشر رسالت قلم منتشر شد.

در ابتدای کتاب، مقدمه‌ای از مترجم کتاب، درباره سلیم بن قیس، ابان ابن ابی عیاش و کتاب سلیم بن قیس نوشته شده است. در ادامه، مقدمه‌ای از ابان ابن ابی عیاش قید شده، سپس ترجمه متن کتاب و در انتها، فهرس کتاب آمده است.

الهی خراسانی، علی اکبر^۲، (مقاله)، نقدی بر مقاله «پژوهشی درباره سلیم بن قیس هلالی»، علوم حدیث، پاییز ۱۳۸۳ شماره ۳۳.

۱. محمودرضا افتخارزاده (متولد ۱۳۳۳ بیرجند) نویسنده، محقق و مترجم است. او مقالاتی را در مورد ایران‌شناسی، اسلام‌شناسی و عرفان ایران دارد؛ و همچنین برخی از متون اصلی عرفان اسلامی ایران را ترجمه کرده است.

۲. با توجه به مطلبی که از علی الهی خراسانی در جایی خواندم؛ مشخص شد که نام نویسنده در مقاله نشریه علوم حدیث اشتباه درج شده؛ و مقاله از علی اکبر الهی خراسانی نیست بلکه از فرزند ایشان علی الهی متولد ۱۳۶۳ ش است؛ که از پژوهشگران حوزه عملیه مشهد هستند.

چکیده: در فصلنامه مطالعات اسلامی^۱ مقاله‌ای با عنوان «پژوهشی در باره سلیم بن قیس هلالی» به قلم دکتر عبدالمهدی جلالی درج شده است. نویسنده در این مقاله، با گردآوری منابع بسیار و انجام تحقیقات میدانی، کوشیده است با نگاهی تاریخی و نقادانه، وجود شخصی به نام سلیم بن قیس را زیر سؤال برد و ثابت کند که نام وی ساختگی است. سلیم در میان محققان و دانشمندان، نام مشهوری است و قدیم‌ترین کتاب حدیثی موجود را به وی نسبت می‌دهند. بدین سبب، با نبود چنین فردی در تاریخ، طبیعتاً کتاب حدیثی وی از درجه اعتبار ساقط خواهد شد و این گونه است که نوشته دکتر جلالی اهمیت می‌یابد. نویسنده در این مقاله به دنبال آن هست که با ملاحظه فراین بسیاری، به اثبات رساند که وجود سلیم، شایسته تردید نبوده، انکار ناشدنی است. البته اثبات وجود سلیم، به تنهایی برای صحت استناد به کتاب منسوب به وی کافی نیست، ولی برای ردّ دلیل بی‌اعتباری کتاب، به لحاظ انکار وجود سلیم، کافی است. این هدف (اثبات وجود سلیم) از رهگذر نقد مقاله مزبور و نشان دادن تناقضات و اشتباهات آن به دست خواهد آمد.

إلهی الخراسانی، علی اکبر، (مقاله)، سلیم بن قیس الهلالی فوق الشبهات؛ مطالعه نقدیة فی مقالة «سلیم بن قیس...»، مترجم: غلاب، نظیره، نصوص معاصرة، ربیع ۱۴۳۳ العدد . ۲۶

این مقاله، ترجمه همان مقاله قبلی، از همان نویسنده است.

انتصاری، محمد حسین^۲ و مجتبی یوسفی، (مقاله)، کتاب سلیم بن قیس هلالی (بررسی اشکالات وارده به کتاب)، بی‌نا، بی‌جا، (حدود ۱۳۸۹ش).

این مقاله، در آثار پژوهشی اساتید و طلاب مدرسه علمیه کرمانی‌ها بر روی وبلاگ اینترنت قرار داده شده، و از نشر کاغذی آن اطلاعی در دست نیست؛ در این مقاله، به بررسی اشکالات وارده به کتاب پرداخته شده است.

۱. شماره ۶، تابستان ۱۳۸۲ (ویژه علوم قرآن و حدیث) ص ۸۹-۱۲۶.

۲. هر دو نفر، از طلاب یا اساتید مدرسه کرمانی‌های قم هستند، که شناخته نشدند.

فصل اول آن نگاهی کوتاه درباره سلیم بن قیس نموده است. در فصل دوم به بیان سه اشکال عمده که بر کتاب مذکور وارد کرده‌اند، پرداخته؛ و از زبان برخی بزرگان، جواب‌هایی برای آن اشکالات ذکر نموده است. همچنین در این نوشتار، استفتائاتی نیز از برخی مراجع تقلید معاصر، پیرامون سلیم بن قیس و کتاب وی، درج شده است.

به عنوان نمونه، پرسیده شده:

سؤال: نظر شما در مورد کتاب «سلیم بن قیس هلالی» از نظر سند و دلالت متن آن که پاره‌ای از علما در برخی اسناد و یا دلالت برخی از روایات آن مناقشه می‌کنند چیست؟ به نظر می‌رسد مهم‌ترین مناقشه همان است که از سوی امام خوئی «قدس سرّه» در این مورد صورت گرفته است، و ما دوست داریم دیدگاه شما را هرچه زودتر در این مورد بدانیم؟

و پاسخ‌هایی از آیت الله روحانی و نیز سیدمحمود شاهرودی، در این مقاله درج شده است.

انصاری زنجانی خوئینی، اسماعیل^۱، (ترجمه تحقیق)، اسرار آل محمد (ترجمه کتاب سلیم بن قیس هلالی)، دفتر نشر معارف اسلامی، قم، ۱۳۷۱ ش.

این کتاب ترجمه و خلاصه چاپ سه جلدی کتاب سلیم است که البته از نظر زمان چاپ، پیشتر از چاپ سه جلدی منتشر شده است. در قسمت اول به معرفی خلاصه‌ای از زندگی سلیم و تاریخچه کتاب وی پرداخته شده و در قسمت دوم، به بررسی و تحقیق درباره کتاب سلیم اشاره می‌دارد.

اصل کتاب نیز، در سه بخش گزارش شده است:

بخش اول متن کتاب سلیم، احادیثی که انواع چهارگانه نسخه‌های کتاب سلیم (الف و ب و ج و د) در آن مشترکند، از شماره ۱ تا ۴۸ ذکر می‌شود.

۱. اسماعیل انصاری زنجانی (۱۳۱۲-۱۳۸۸ ش)، مترجم و مؤلف آثار حدیثی، که در شهر قم فعالیت داشتند. ایشان تالیفاتی درباره حضرت زهرا (س) دارند؛ و نخستین اثر ایشان دائرة المعارف ۲۵ جلدی الموسوعة الکبری عن فاطمة الزهراء است؛ که بیش از ۲۰ سال، صرف پژوهش و تألیف این اثر کرده‌اند.

بخش دوم، تتمه متن کتاب سلیم در نوع «ج» از نسخه‌های کتاب که کاملتر است، احادیثی آمده که در «الف» و «ب» و «د» وجود ندارد، به جز حدیث ۵۸ که در نوع «ب» نیز هست. این ۲۲ حدیث در این فصل از شماره ۴۹ تا ۷۰ ذکر می‌گردد.

در بخش سوم، مستدرکات کتاب سلیم ۲۳ حدیث ذکر می‌شود که در کتب حدیث از سلیم بن قیس نقل شده و در نسخه‌های موجود کتاب سلیم وجود ندارد. این احادیث جزئی از کتاب او به حساب می‌آید، زیرا آنچه از سلیم نقل شده از کتاب او بوده است. ذکر این احادیث به عنوان تکمیل کتاب سلیم و عرضه نسخه کاملی از آن است که شامل همه روایات منقول از سلیم خواهد بود.

این ترجمه بارها و در سالهای مختلف، توسط ناشران گوناگون (همانند: شیعه، معارف اسلامی، علامه، الهادی، دلیل، دلیل ما و...) منتشر شده است.^۱

انصاری زنجانی خوینی، محمد باقر^۱، (مقدمه و تحقیق)، کتاب سلیم بن قیس هلالی، نشر الهادی، قم، ۱۳۷۳ ش، ۳ ج، وزیری (عربی).
این چاپ کتاب سلیم، در سه جلد به تحقیق شیخ محمد باقر انصاری در ۱۴۷۲ صفحه چاپ شده است.

جلد اول آن، مقدمه‌ای در ۵۵۰ صفحه، به معرفی سلیم و اثر او اختصاص یافته است؛ و مباحث زیر در طی چند فصل بررسی شده‌اند: حیات سلیم و تاریخ تدوین کتابش، اعتبار کتاب و احادیث آن به تقریر ائمه (ع)، کلمات علما در اعتبار کتاب و احادیث آن، دانشمندی که کتاب سلیم یا روایات آن را ذکر کرده‌اند، کتاب سلیم از نگاه غیر شیعه، نقد و رد مناقشاتی که دربار این اثر مطرح شده، بررسی سلسله اسناد کتاب، معرفی نسخه‌های خطی و همچنین، روش تحقیق برای این کتاب بیان شده است.

جلد دوم آن بر اساس بازدید ۱۴ نسخه خطی در ۴۰۰ صفحه است؛ و متن ارایه شده کتاب با چهار نسخه معروف، مقابله و تصحیح شده است؛ همچنین، مستدرکات روایاتی دیگر از سلیم نیز، که در نسخه‌های موجود کتاب سلیم وجود ندارد، از جوامع روایی دیگر

۱. نگاه کنید: بخش چاپ‌های کتاب سلیم.

استخراج، و نقل شده اند.

جلد سوم کتاب، اختصاص به فهرس متن کتاب، و نیز، استخراج مصدر تک تک احادیث، از مدارك حدیثی موجود شیعه می‌باشد؛ که برای هر حدیث، چندین مأخذ نشان داده شده است. همچنین، فهرست‌های دوازده گانه از جمله فهرست موضوعی است که همه اینها در ۵۲۰ صفحه ارائه شده‌اند.

انصاری زنجانی، محمد باقر، (کتاب)، گزارش لحظه به لحظه از سرگذشت اولین کتاب اسلام، دلیل ما، قم، ۱۳۸۴ ش، ۵۶ ص، رقی.

مقدمه کتاب سلیم^۱، توسط مؤلف آن ترجمه و تلخیص شده است؛ و به صورت گزارشی از ماجرای کتاب سلیم در ۱۴ قرن که بر آن گذشته، تنظیم؛ و با عنوان بالا، توسط ناشر اصلی کتاب سلیم، منتشر، و بارها تجدید چاپ شده است.

در این کتاب گزارش چگونگی تالیف کتاب سلیم بن قیس هلالی اولین کتاب در اسلام در قالب داستانی در ۵ مرحله بدین قرار بازگو می‌شود: تالیف با حضور معصومین (ع)، کتاب سلیم در ایران، اولین حافظ کتاب سلیم، کتاب سلیم در چهارده قرن، و ترجمه و انتشار کتاب سلیم.

الأنصاری الزنجانی، محمد باقر^۲، (مقاله)، کتاب سلیم بن قیس الهلالی أقدم نص تاریخی عقائدی فی الإسلام، تراثنا، عشر، رجب ذوالحجّة ۱۴۲۲ العدد ۳ و ۴. این مقاله خلاصه‌ای است از جلد اول کتاب سه جلدی سلیم بن قیس، که توسط محقق همان کتاب، تهیه و تنظیم شده است.

این مقاله عربی، شامل مطالبی همانند:

۱. انصاری زنجانی خوینی، محمد باقر، (مقدمه و تحقیق)، کتاب سلیم بن قیس هلالی (۳ جلدی عربی)، نشر الهادی، قم، ۱۴۱۵ ق (۱۳۷۳ ش).

۲. ایشان متولد ۱۳۳۹ ش محقق و نویسنده آثار دینی و حدیثی مرتبط با اهل بیت (ع) که تعدادی از آثارشان توسط انتشارات دلیل ما منتشر شده است. ایشان، فرزند حاج اسماعیل انصاری زنجانی، مترجم کتاب سلیم بن قیس هستند.

- حیات سلیم و تاریخ تدوین کتابش
- اعتبار کتاب و احادیث آن به تقریر ائمه (ع)
- کلمات علما در اعتبار کتاب و احادیث آن
- دانشمندانی که کتاب سلیم یا روایات آن را ذکر کرده‌اند
- کتاب سلیم از نگاه غیر شیعه
- بررسی سلسله اسناد کتاب
- معرفی نسخه‌های خطی کتاب سلیم بن قیس هلالی

بابایی آریا، علی^۱، فخلعی، محمد تقی^۲، (مقاله)، در جستجوی سلیم بن قیس هلالی، مطالعات اسلامی، تابستان ۱۳۸۵ شماره ۷۲.

مقاله‌ای علمی است در تأیید وجود سلیم بن قیس؛ و در رد و نقد مقاله آقای عبدالمهدی جلالی نوشته شده؛ ولی به نظر نتوانسته به خوبی، نظرات آن مقاله را سست نماید.

چکیده: یکی از مسایل رجالی که از دیر باز توجه رجال شناسان را به خود جلب کرده، مساله وجود یا عدم شخصی به نام «سلیم بن قیس هلالی» است، شخصی که یکی از کهن ترین کتاب‌های روایی شیعه منسوب به اوست و شهرت او نیز تا حد زیادی معلول همین انتساب است. رجال شناسان و صاحب نظران، درباره این مساله دو دیدگاه مختلف داشته‌اند: دیدگاهی که سلیم بن قیس هلالی را نه تنها شخصیتی واقعی، که شخصیتی بسیار برجسته و قابل توجه دانسته و با اوصافی مانند «جلیل القدر»، «من اولیاء امیرالمومنین (ع)» و ... از او یاد کرده است.

و دیدگاه دیگری که سلیم بن قیس هلالی را نامی بی‌مسما، ساختگی و موهوم شمرده که اساساً هیچ‌گاه وجود واقعی نداشته و یا نامی مستعار پنداشته است، که شیعیان کوفه از رهگذر تقیه به کار برده‌اند.

۱. شناخته نشد؛ ولی در سال ۱۳۹۲ش، ایشان دانشجوی دکتری دانشگاه فردوسی مشهد بوده‌اند.

۲. استادیار دانشکده الهیات دانشگاه فردوسی مشهد.

به نظر نگارندگان این مقاله، هر کدام از دو دیدگاه فوق قابل نقد است. شاید بتوان دیدگاه سومی را مطرح کرد که به واقعیت نزدیکتر باشد. سلیم بن قیس هلالی نه يك شخصیت تاریخی برجسته بوده است و نه يك شخصیت خیالی و ساختگی، بلکه يك شخصیت صرفاً روایی بوده است که باید در بستر مناسب خود مورد مطالعه قرار گیرد. بستر مناسب برای مطالعه يك شخصیت روایی بر خلاف آنچه برخی تصور کرده‌اند منابع تاریخی نیست، بلکه منابع رجالی و حدیثی است. تحقیق و جست و جو در این منابع نیز به روشنی نشان می‌دهد که سلیم بن قیس هلالی به عنوان يك راوی مسلم و نویسنده احتمالی کتاب منسوب به او واقعیت داشته است.

بحر العلوم، سید محمد صادق،^۱ (مقدمه و تحقیق)، کتاب سلیم بن قیس الهلالی، المطبعة الحیدریة، نجف، بی تا.
کتاب سلیم بر اساس نسخه شیخ حر، بارها توسط المطبعة الحیدریة بدون مقدمه و تحقیقی (در ۱۷۸ صفحه)، منتشر شده است. در برخی از چاپ‌ها، حدود ۱۰ الی ۱۱ صفحه مقدمه تحقیقی اضافه شده و در ۱۹۲ صفحه منتشر شده است. که عنوان می‌شود از سید محمد صادق بحر العلوم است.

برقی، ابوالفضل^۲ (بخشی از کتاب)، عرض اخبار اصول بر قرآن و عقول، بی تا، ۱۳۸۸ ش.
(سال تألیف: قبل از ۱۳۷۰ ش)
کتاب، پیرامون نقد اصول کافی است. در باب اختلاف الحدیث، در حدود هفت صفحه پیرامون سلیم و کتاب وی، مطلب نوشته است.

۱. سید محمد صادق بحر العلوم (۱۳۱۵-۱۳۹۹ق)، کتابشناس، مصحح متون؛ از علمای شیعه در نجف، شاگرد آیات عظام محمدحسین نائینی، سید ابوالحسن اصفهانی و سید محسن طباطبایی حکیم در فقه و اصول، دارای قریحه ادبی، قاضی شهرهای «العمارة» و «بصره» در عراق و صاحب تألیفات متعدد بود.
۲. سید ابوالفضل ابن الرضا برقی قمی (زاده ۱۲۸۷ - درگذشته ۱۳۷۰)، از روحانیان تجدیدنظرطلب دینی بود.

در قسمتی از متن آمده است (ص ۲۳۱):

به گمان حقیر اکاذیبی را که در قرن سوم و چهارم با سوء استفاده از نام سلیم جعل شده و در کتب روایی پراکنده بوده است، با اضافاتی دیگر که بافته‌اند و به صورت کتابی درآورده‌اند و در میان مسلمین غافل کم عقل ضعیف الایمان ناآشنا با قرآن، انتشار داده‌اند (از علمای متقدم که روایات سلیم را نقل کرده‌اند هیچ یک از کتاب سلیم نام نبرده‌اند، بلکه اشاره به کتاب سلیم از شیخ مفید به بعد، دیده می‌شود) و به همین سبب، در نسخ مختلف این کتاب، تعداد روایات و ترتیب آنها اختلاف فاحش دارد!

به هر حال، کتاب موجود بسیار معیوب است، از جمله با اینکه بنا به ادعای کتاب، فرد ضعیفی موسوم به ابان بن ابی عیاش که منقولات سلیم در اختیار او بوده، یک ماه قبل از مرگ، یکی از ساکنین بصره، به نام عمر بن اذینه را از این کتاب مطلع ساخته و کتاب را به او می‌سپارد، اما در همین کتاب، عمر بن اذینه روایات را گاه از خود ابان و گاه با واسطه فرد ضعیفی به نام ابراهیم بن عمر صنعانی نقل می‌کند.

الطعن فی کتاب سلیم بن قیس، موجود در سایت إضاءات عقائدية وفقهية علی فکر العلامة المرجع السيد محمد حسين فضل الله، بی‌تا.
نوشتار حاضر نقدی موردی به کتاب مأساة الزهراء (ع) سید جعفر مرتضی عاملی است؛ که عقیده دارد وی حامیان و تأیید کنندگان و نفی کنندگان کتاب سلیم را به خوبی معرفی نکرده است. در این نوشتار حدود ده صفحه‌ای، به ترتیب تاریخ، اقوال علما در اشکال به کتاب سلیم را ذکر می‌کند؛ که اسامی آنها عبارتند از:

- ۱- الشیخ المفید محمد بن محمد بن النعمان (ت ۴۱۳هـ). ۲- أحمد بن الحسين بن عبید الله بن الغضائری (ت القرن ۵هـ). ۳- ابن داود (حیاً ۷۰۷هـ). ۴- العلامة الحلّی (ت ۷۲۶هـ).
- ۵- زین الدین بن علی الجبعی العاملی (ت ۹۶۵هـ). ۶- السید مصطفی التفریثی (ت ۱۰۴۴هـ).
- ۷- الشیخ أبو الحسن الشعرانی (ت ۱۳۹۳هـ). ۸- السید هاشم معروف الحسنی (ت ۱۴۰۳هـ).
- ۹- الشیخ مرتضی الحائری (ت ۱۴۰۶هـ). ۱۰- السید أبو القاسم الخوئی (ت ۱۴۱۳هـ). ۱۱- الشیخ جواد التبریزی (ت ۱۴۲۷هـ). ۱۲- الشیخ حسین علی المنتظری (ت ۱۴۳۰هـ). ۱۳-

السید محمد حسین فضل الله (ت ۱۴۳۱هـ). ۱۴- الشیخ محمد الباقر البهبودی (ت ۱۴۳۶هـ).
۱۵- السید علی السیستانی. ۱۶- الشیخ محمد آصف المحسنی. ۱۷- الشیخ ناصر مکارم
الشیرازی. ۱۸- السید محمود الهاشمی الشاهرودی. ۱۹- الشیخ حسن حسن زاده الآملی.
۲۰- الشیخ فتح الله المحمّدی (نجارزادگان). ۲۱- الشیخ حیدر حب الله. ۲۲- الشیخ
حسین علی المصطفی.

پوسایی، محمد باقر، (کتاب دیجیتالی) شهادت حضرت زهرا سلام الله علیها به روایت
سلیم بن قیس، مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان، اصفهان، ۱۳۹۳ ش.
این کتاب ۳۰ صفحه مطلب جمع آوری شده و در تأیید کتاب سلیم می باشد؛ که در
تیرهای زیر مطالبی را به صورت خلاصه بیان داشته است:

- شخصیت سلیم بن قیس راوی اول
- شخصیت ابان ابی عیاش راوی دوم
- دلایل توثیق عام ابان بن ابی عیاش
- کتاب سلیم بن قیس
- شهادت حضرت زهرا (ع) به روایت سلیم بن قیس:
 - ۱- آتش زدن درب خانه و مضروب ساختن حضرت زهرا (ع)
 - ۲- شهادت حضرت زهرا (ع) و حضرت محسن (ع)
 - ۳- تهدید به قتل حضرت علی بن ابی طالب (ع)
 - ۴- طرز بیعت حضرت علی (ع)

جعفری، جواد، (مقاله)، پاسخ به شبهه های احمد کاتب در موضوع احادیث دوازده امام
(۳)، مشرق موعود، زمستان ۱۳۸۷ش، دوره ۲، ش ۸.

۱. استادیار و عضو هیأت علمی پژوهشکده حج قم.
۲. همچنین، مقالات شما ۱ و ۲ را نیز نگاه کنید: مشرق موعود: بهار ۱۳۸۷، دوره ۵، شماره ۵. مشرق موعود: پاییز ۱۳۸۷، دوره ۲، شماره ۷.

چکیده: از دلایل اثبات تولد و وجود حضرت حجه بن الحسن العسکری (عج) احادیثی است که شیعه و سنی به تواتر نقل کرده اند و بنابر آنها، پیامبر اعظم به دوازده نفر بودن جانشینان خود تصریح کرده است. این احادیث را به اختصار احادیث دوازده امام (خلیفه) می‌گویند. البته برخی احادیث اهل تسنن و اکثر روایات شیعه افزون بر بیان تعداد جانشینان به اسامی، صفات و ویژگی آنان نیز پرداخته اند. شناساندن قائم دوازده جانشین و خبر از غیبت ایشان از مهم ترین نکات به شمار می‌رود که در این روایات آمده است. این احادیث به دو گونه به تولد و وجود حضرت حجت دلالت می‌کند: یکی به صورت عام یعنی استدلال به همان عدد دوازده که شیعه و سنی در آن باره هم نظرند و دیگری با متن یعنی استدلال به نام ها، صفت ها و ویژگی هایی که در متن روایات آمده و امام دوازدهم را که همان قائم است، مشخص و معین کرده است.

احمد الکاتب که در پی انکار وجود حضرت حجه بن الحسن العسکری (عج) است، شبهاتی درباره احادیث دوازده امام مطرح کرده است. برخی از شبهه های وی در دو شماره پیش بررسی و نقد شده است.

خلاصه شبهه:

۱. بزرگان شیعه، در اعتقاد به دوازده امام بر کتاب سلیم بن قیس اعتماد کرده اند. ۲.
- کتاب سلیم را دو راوی ضعیف نقل کرده اند. ۳. شیخ مفید کتاب سلیم را تضعیف کرده است.
۴. اشکال های زیدیه بر احادیث دوازده امام. ۵. احادیث دوازده امام دلالتی بر فرزند امام حسن عسکری (ع) ندارد.

خلاصه پاسخ ها:

۱. این ادعا هم خلاف واقع است؛ زیرا بزرگان شیعه نود در صد روایت دوازده امام را از راه غیر سلیم نقل کرده اند؛ ۲. مولفان شیعه بیش از سی طریق به سلیم دارند که این دو نفر تنها در سه طریق واقعدند. لذا نقلشان اثری ندارند؛ ۳. این برداشتی غلط از کلام ایشان است. تضعیفی که شیخ مفید کرده، در مقام هشدار به مردم عادی است، نه تضعیف اصطلاحی؛

۴. شیخ صدوق همه اشکال های زیدیه را پاسخ داده است، اما نویسنده هیچ اشاره ای به آنها نکرده است؛ ۵. این احادیث به دو گونه بر فرزند امام حسن عسکری (ع) دلالت دارد: یکی به عموم و دیگری به متن.

جلالی، عبدالمهدی، (مقاله)، پژوهشی درباره سلیم بن قیس هلالی، مطالعات اسلامی، تابستان ۱۳۸۲ شماره ۶۰.

اولین مقاله علمی و مفصل، در رد وجود شخصیت سلیم است؛ که پس از آن نیز چند نفر مقالاتی در رد این مقاله نوشته اند؛ ولی به نظر می رسد که نظریه نویسنده هنوز پر قدرت پابرجاست.

چکیده: سلیم بن قیس هلالی، نامی است که به سبب انتساب کتابی به او، مشهور شده است. بررسی و مطالعه درباره سلیم بن قیس از دو منظر امکان پذیر است: دیدگاه اول به روایات و موارد تاریخی نه فقط نگاه نقادانه ندارد؛ بلکه همواره در پی تأیید و تصویب آن هاست.

نگاه به سلیم بن قیس از این منظر برخاسته از مندرجات خود کتاب سلیم و مستند به سخنان منسوب به وی و تنها راوی کتاب، ابان بن ابی عیاش است.

دیدگاه دوم چون «در چهارچوب تحقیق تاریخی گام برمی دارد، ناگزیر روش انتقادی را برمیگزیند که بر مدار رد یا قبول روایات تاریخی و بر اصولی واقع گرایانه استوار است». نگاه به سلیم بن قیس از این منظر، نشأت گرفته از واقعیات تاریخی، روایات مستقل و موثق تاریخی و غیر تاریخی و جزئی نگرانی انتقادی می باشد.

نگارنده در بخش اول و دوم مقاله هر دو دیدگاه را آورده و در پایان استنتاجات خود را عرضه داشته و نتیجه گرفته که وجود شخصی به نام سلیم در تاریخ محل تأمل و تردید است. در پایان مقاله، نویسنده این نتایج را اعلام نموده است:

۱. این مقاله با یک سال فاصله در دو نشریه منتشر شده است؛ نک: جلالی، عبدالمهدی، (مقاله)، راوی کتاب سلیم در ترازو، مطالعات اسلامی، زمستان ۱۳۸۲ شماره ۶۲.

۱. تحقیق و جست و جود در کتابها، مآخذ و منابع موجود تاریخی، رجالی، قرآنی، حدیثی، سیره، مناقب، تراجم و ... که اساس اثبات وجود هر چهره تاریخی از پیامبر (ص) و امامان (ع) تا اشخاص دیگر است، نشان داد که هیچ گونه اطلاع، گزارش و یا خبری درباره سلیم بن قیس وجود ندارد.

۲. هیچ شاهد و مدرکی نیافتیم که به استناد آن، وجود خارجی واقعی و حضور تاریخی سلیم بن قیس هلالی میان سال‌های ۱۴ تا ۷۶ هجری ثابت شود. با آنکه برخی فرض یا ادعا کرده‌اند که سلیم در این برهه تاریخی فعال بوده و مایه‌های کتاب خود را از این و آن أخذ می‌کرده است.

۳. در هیچ یک از منابع و مآخذ شیعی و غیر شیعی، هیچ خبر و گزارش مستقلی تاریخی و غیر تاریخی درباره سلیم بن قیس وجود ندارد، هر چه درباره سلیم گفته‌اند، مستند و متکی به کتاب سلیم بن قیس به روایت ابان بن ابی عیاش و از نوع دور باطل است.

۴. سلیم بن قیس هلالی فقط از طریق روایاتش شناخته است و روایاتش هم، فقط از کتاب خودش به روایت تنها راوی آن، ابان بن ابی عیاش گرفته و نقل شده است.

۵. هیچ شاهد و مدرکی از تاریخ و جز آن وجود ندارد که نشان دهد سلیم در مقاطع و مواضع مهمی چون، پیش و پس از خلافت علی (ع)، جنگهای جمل، صفین، نهروان، کشمکش‌های معاویه و امام حسن (ع)، تقابل یزید و امام حسین (ع)، واقعه کربلا و بعد از آن، حتی برای یک لحظه حضور داشته، یا جزو یاران امامان (ع) بوده است.

۶. آنچه در بعضی کتابها آمده که سلیم بن قیس هلالی از اصحاب پنج امام نخست شیعه و تابعی بزرگ و صادقی بوده است، بر هیچ خبر موثق، دلیل مطمئن و سند مستقلی متکی نیست؛ بلکه به طور مستقیم و غیر مستقیم از کتاب سلیم نشأت گرفته و اخذ شده است.

۷. نام سلیم بن قیس در میان گریختگان از تعقیب و آزار حجاج بن یوسف وجود ندارد. بنابراین در جمع بندی نهایی به نظر می‌رسد سلیم بن قیس هلالی، نامی بی‌مسئله، ساختگی و موهوم است و هیچ زمان، شخصی با این نام و نشان در تاریخ وجود خارجی نداشته است و احتمالاً فرد یا افرادی این نام را جعل کرده و کتابی را به او نسبت داده، بر سر زبان‌ها انداخته‌اند.

همچنین، نقد این مقاله نیز در عنوان علی‌اکبر الهی خراسانی آمده است ملاحظه نمایید.

جلالی، عبدالمهدی^۱، (مقاله)، راوی کتاب سلیم در ترازو، مطالعات اسلامی، زمستان ۱۳۸۲ شماره ۶۲.

همان مقاله بعدی است؛ این مقاله در دو مجله مختلف فارسی، با یک سال فاصله منتشر شده است و نیز به صورت ترجمه به عربی در مجله نصوص معاصرة منتشر گشته است. برای ملاحظه چکیده، به عنوان بعدی رجوع کنید.

جلالی، عبدالمهدی، (مقاله)، راوی کتاب سلیم بن قیس بر ترازو، علوم حدیث، زمستان ۱۳۸۳ شماره ۳۴.

اولین مقاله علمی و مستقل و مفصل در نقد وثاقت ابان بن ابی عیاش است. چکیده: یگانه راوی «کتاب سلیم بن قیس»، ابان بن ابی عیاش است. برای بررسی و نقد هر کتاب، دو راه پیش پای پژوهشگر و نقاد گسترده است. راه اول، بررسی و نقد درونی اثر است که با ژرف نگری در محتوا و مطالب آن تحقق می‌پذیرد.

راه دوم، بررسی و نقد بیرونی کتاب است که با مطالعه، غور و بررسی در احوال و افکار پدید آورنده آن، انجام می‌شود. در تألیفاتی چون کتاب سلیم به قیس که با خبر واحد و از طریق يك راوی نقل و عرضه شده اند مطالعه و نقد خارجی اثر به جز مؤلف آن، به شکل بدیهی باید احوال یگانه راوی اثر را نیز دربرگیرد.

به علاوه، در آثاری چون کتاب سلیم که مجموعه ای از روایات و اخبار منسوب به پیامبر (ص)، امامان (ع)، صحابه و دیگران در آن گرد آمده و صبغه کتاب حدیث دارد نقد و بررسی بیرونی اثر در چارچوب ضوابط معینی که هنجارهای ثابت و تخلف ناپذیر حوزه حدیث پژوهشی محسوب می‌شوند، صورت می‌پذیرد و ساز و کار این گونه نقد، استفاده از ابزاری است

۱. استادیار دانشکده الهیات دانشگاه فردوسی مشهد.

که همانا اصول، معیارها و موازین (= ترازوهای) جرح و تعدیل که در دانش رجال حدیث موضوع اصلی و محور مباحث مربوط به نقد راویان را تشکیل می‌دهد است. بر این پایه، بررسی و نقد احوال ابان بن ابی عیاش و تعیین وثاقت یا عدم وثاقت او در قامت «یک راوی حدیث» و به ویژه «یکتا راوی کتاب سلیم بن قیس»، مسأله‌ای است که در این مقاله به آن پرداخته شده است:

- بخش اول به احوال شخصی و آرایه‌های شخصیت ابان،
 - بخش دوم به آفات شخصیت علمی حدیثی او،
 - بخش سوم به مهم‌ترین منتقد راوی کتاب سلیم،
 - بخش چهارم به اعتبار سنجی کتاب سلیم که ابان روایت کرده اختصاص یافته و در پایان، نتایج و نتیجه‌نهایی مذکور افتاده است.
- به عنوان نمونه در نتیجه آمده است:

در طرق همه روایاتی که به سلیم بن قیس یا کتاب وی منتهی می‌شود، ابان قرار گرفته است. راوی کتاب سلیم، به دروغگویی در امر حدیث و نسبت دروغ دادن به رسول خدا متهم شده است. و جمعی از صاحب نظران حدیث و نقادان رجال شیعه، نقل روایت از ابان را به کلی ترک و تحریم نموده‌اند.

از آن جا که میان اثر و پدید آورنده‌اش تناسب وجود دارد و «سبک هر کس خود اوست» کتاب سلیم بن قیس، مانند جاعلش، ضعیف، آفت زده، و عیناک است. این امر، دلیلی دیگر بر ضعف و جرح ابان بن ابی عیاش و ضعف‌های او هم به نوبه خود، دلیل بر بی‌اعتبار بودن این کتاب است.

جلالی، عبدالمهدی، (مقاله)، سلیم بن قیس الهمدانی حقیقة واقعة أم شخصية مصطنعة؟، مترجم: غلاب نظیره، مجله: نصوص معاصرة، ربيع ۱۴۳۳ العدد ۲۶. همان مقاله قبلی است؛ این مقاله در دو مجله مختلف فارسی، با یک سال فاصله، منتشر شده است و سپس به صورت ترجمه به عربی در مجله نصوص معاصرة، به سال ۱۳۹۰ش منتشر گشته است.

برای ملاحظه چکیده، به عنوان قبلی رجوع کنید.

جوادی، قاسم^۱، (مقاله)، کتاب سلیم بن قیس هلالی، علوم حدیث، بهار و تابستان ۱۳۸۴ شماره ۳۵ و ۳۶.

مقاله‌ای مروری و کمی علمی در نقد کتاب منتشر شده سلیم، توسط آقای انصاری زنجانی است؛ که نویسنده، کتاب سلیم را اجمالاً مطالعه نموده و موردی، اشکالاتی که به نظرش در کتاب، اشتباه یا متناقض و هماهنگ نیست را، در بیش از ۱۸ مورد و نکته بیان نموده است. به عنوان نمونه، ایشان مطلبی را که سلیم از زمان مرگ ابراهیم نخعی نقل نموده، ذکر کرده است؛ و سپس سؤال نموده که سلیم بن قیس متوفی ۷۶ق، چگونه می‌توانسته از زمان مرگ نخعی که متوفی ۹۵ یا ۹۶ ق هست مطلبی نقل کند. در چکیده آن آمده است: صاحب‌نظران شیعه بر سر اعتبار یا عدم اعتبار کتاب موجود سلیم بن قیس اختلاف نظر دارند.

جماعتی از ایشان با اذعان به ثابت بودن وجود کتاب سلیم بن قیس، بر این عقیده‌اند که کتابی که هم اینک به وی منسوب است، اصالت نداشته، حاوی نکاتی خلاف عقیده شیعه و تاریخ مسلم است.

در این نوشتار، کتاب منسوب به سلیم بررسی شده و نکاتی از آن که عاری از صحت و حقیقت است بر نمایانده شده است.

خان بابا، مرگان^۲؛ معارف، مجید^۳، (مقاله)، بررسی و نقد احادیث قرطاس در کتاب سلیم بن قیس الهلالی، پژوهش نامه قرآن و حدیث، پاییز و زمستان ۱۳۹۳ شماره ۱۵. چکیده: جانشینی پیامبر(ص)، یکی از دامنه دارترین مسائلی است که از رحلت آن حضرت تاکنون، اندیشمندان دو فرقه شیعه و سنی را به خود مشغول داشته است.

۱. مسئول بخش تاریخ حدیث در پژوهشکده علوم و معارف حدیث؛ و نیز استادیار گروه ادیان و مذاهب گروه جامعه المصطفی العالمیه.

۲. اکنون، استادیار گروه علوم قرآن و حدیث دانشگاه آزاد اسلامی سمنان.

۳. استاد گروه علوم قرآن و حدیث دانشگاه تهران.

اهل تسنن با استناد به رای مشورتی مردم، مسالهی جانشینی پیامبر(ص) را با مبنای انتخاب امت تحلیل می‌کنند و متکلمان شیعی با استناد به متون دینی معتقدند که پیامبر، این امر مهم را به هیچ وجه فروگذار نکرده و به صراحت، جانشینان خود از میان اهل بیت(ع) را تعیین نموده است.

در این راستا، یکی از مستندات شیعه، احادیث قرطاس در کتاب سلیم بن قیس الهمالی و دیگر منابع می‌باشد که در احادیث آن ادعا شده پیامبر(ص) در آخرین لحظات حیات، جهت نگارش وصیت خود، صحیفه و دواتی خواسته و علیرغم اختلاف و نزاع جمع حاضر بر سر این موضوع، به ترتیب، دوازده جانشین پس از خود را با نام و نشان بر علی(ع) املا نموده است.

این نوشتار درصدد بررسی صحت و سقم این حدیث با مقایسه با دیگر منابع روایی است. خان بابا، مژگان؛ معارف، مجید، (مقاله)، بررسی و نقد متفردات کتاب سلیم بن قیس الهمالی، علوم حدیث، تابستان ۱۳۹۴ شماره ۷۶.

نویسنده، همان نویسنده مقاله قبلی است که ضمن گزارش کوتاهی از سلیم، با فرض وجود سلیم و کتاب وی، به گزارشی از انواع متفردات و نقد و بررسی آنها پرداخته است. چکیده: کتاب سلیم از آثار حدیثی شیعه متعلق به قرن اول هجری است. احادیث این کتاب در مقایسه با سایر مصادر فریقین مشترکات فراوان و متفرداتی دارد.

در مقایسه میان کمیت مشترکات با متفردات، اکثریت روایات کتاب، گزارش‌هایی است که شواهد فراوانی دارد؛ اما درصد اندکی از آنها شامل متفردات است^۱ که بیشتر در محورهای اعتقادی، تاریخی، فضایل و مطاعن است.

پژوهش‌های محتوایی متفردات سلیم، بر پایه مبانی اعتقادی شیعه بیان‌گر اصالت محتوایی آنها است؛ نمونه آن، روایات وارده در موضوع معرفی ائمه اثنی عشر(ع) است.

۱. این ادعا صحت ندارد، ایشان احتمالاً بر اساس مدرک دهی محقق سه جلدی کتاب سلیم، ادعا را پشتیبانی نموده‌اند. مدرک دهی جناب آقای انصاری، تدلیس شده است. حدود ۸۵ درصد مطالب کتاب کنونی سلیم متفردات هستند؛ به دانشنامه سلیم مراجعه بفرمایید.

- اما اعتبار برخی از موضوعات همین متفردات، مانند:
- معرفی فرقه سامره در میان فرق اسلامی
- اغراق در بیان برخی فضایل علی (ع) و سلیم،
- مطاعن خلیفتین و همسران پیامبر (ص)
- خروج از مسیر حقیقت در بیان وقایع تاریخی، همچون بیان واقعه جمل و گفت و گوی محمد بن ابی بکر و ابوبکر در هنگام مرگ؛ قابل اثبات نیستند.

خان بابا، مرگان؛ استاد راهنما مجید معارف؛ استاد مشاور سیده فاطمه هاشمی، (پایان نامه دکتری)، اعتبار سنجی متنی و ارزیابی کتاب سلیم بن قیس الهلالی، دانشگاه آزاد واحد تهران مرکزی (دانشکده ادبیات و علوم انسانی)، تابستان ۱۳۹۴ ش.

دو مقاله قبلی ایشان، مأخوذ از این پایان نامه می باشد.

چکیده: پس از قرآن کریم، اولین مرجع جهت شناخت عقاید اسلامی و سنت رسول خدا (ص)، احادیث منقول از ائمه ی معصومین (ع) است. در طول ادوار مختلف، مسلمانان به موازات حفظ کتاب خدا، همواره بر صیانت از احادیث ائمه معصومین (ع) کوشیده اند. نمونه ای از این کوشش ها ، کتاب سلیم بن قیس هلالی است که به ادعای شیعه ، از اولین آثار حدیثی می باشد. در مورد اعتبار این کتاب، درحالیکه برخی متقدمین شیعه و محدثین عامه بر آن اعتماد نموده و به نقل روایات کتاب سلیم پرداخته اند ، دیگران آن را یا از اعتبار ساقط می دانند، یا معتقدند در برخورد با برخی روایات این کتاب، باید توقف نمود. این درحالی است که احادیث کتاب سلیم، در منابع روایی فریقین، شواهد و متابعات فراوانی دارد و در اعتبار آن، فی الجمله، بحثی نیست. در پژوهش حاضر، پس از ارائه شواهد و متابعات برای احادیث کتاب سلیم از منابع فریقین و بررسی و نقد اشتراکات و افتراقات آنها ، مشخص شده است که تنها تعداد اندکی از این شواهد و متابعات، بدلیل تعارض با سیره ی معصومین (ع)، تناقض با دیگر منقولات خود سلیم و عدم همخوانی با تاریخ صحیح، محل تردید می باشند.

همچنین از میان احادیث سلیم، تنها تعداد اندکی از آنها جزو متفردات وی می‌باشد.^۱ از میان این متفردات، احادیثی که در محور اعتقادات و در موضوعات معرفی ائمه ی اثنی عشر (ع) و نماز بر پیکر پیامبر (ص) به امامت علی (ع) هستند، قابل پذیرش می‌باشند. همچنین متفردات سلیم، در محور احادیث تاریخی و موضوع وجود فرقه سامره در میان فرق اسلامی قابل پذیرش می‌باشند. اما، اعتبار برخی از موضوعات همین متفردات مانند: اغراق در آمار سپاهیان دو جناح در واقعه ی جنگ جمل، بیان برخی فضایل علی (ع) و امتیازات سلیم، احادیث مطاعن خلیفتین، همسران پیامبر (ص) و امت اسلام و احادیث تاریخی در موضوع گفتگوی محمد بن ابی بکر با ابوبکر در هنگام مرگ، قابل اثبات نیستند.

روضاتی، سید محمد علی، (مقاله)، ۳۱ نکته در باب سلیم بن قیس هلالی و کتاب او،

مترجم: طالعی، عبدالحسین^۲، سفینه، زمستان ۱۳۹۳ شماره ۴۵.

چکیده: این گفتار که ترجمه رساله الدرر و اللالی فی ترجمه سلیم بن قیس الهلالی است، که ۳۱ نکته درباره سلیم بن قیس هلالی محدث مشهور سده یکم هجری را در بر دارد، و در باب کتاب او سخن می‌گوید که امروزه در دسترس و موجود است.

مؤلف مقاله با تسلط بر دانش رجال و تراجم و نسخه‌های خطی کتب مرجع، نکاتی بدیع درباره این کتاب ارزشمند بیان می‌دارد، از جمله درباره وثاقت سلیم و پاسخ به تضعیف رجالی او، سرگذشت کتاب و نسخه‌های خطی و چاپی آن، نقد و بررسی نظرات دانشمندان رجالی در این مورد، مانند میرزای استرآبادی، صاحب روضات الجنات، وحید بهبهانی، ابوالحسن شعرانی و دیگران، توضیحاتی در مورد ابان بن ابی عیاش راوی کتاب سلیم، و نکات دیگر.

شرح حال کوتاهی از مؤلف در ابتدای گفتار آمده است.

۱. به پاورقی عنوان قبل رجوع کنید.

۲. عضو هیئت علمی دانشگاه قم.

روضاتی، سید محمد علی^۱، (مقاله)، الدرر و اللالی فی ترجمه سلیم بن قیس الهلالی، (بخشی از کتاب در پرتو روضات)، مؤسسه کتابشناسی شیعه، ۱۳۹۱ ش.
اصل مقاله قبلی است؛ که به زبان عربی، در مجموعه پرتو روضات منتشر شده است؛
برای دیدن چکیده آن، به عنوان قبل رجوع کنید.

سبحانی، محمدتقی^۲، (مقاله)، گامی دیگر در شناسایی و احیای کتاب سلیم بن قیس
هلالی، آینه پژوهش، فروردین و اردیبهشت ۱۳۷۵ شماره ۳۷.
به نظر می‌رسد اولین مقاله‌ای باشد که در باب سلیم و کتاب وی در نشریه‌ای منتشر شده
است. این مقاله، ضمن معرفی کتاب سه جلدی سلیم که چند سال قبل از این مقاله منتشر
شده بود، به ارائه نقدهایی ملایم بر کتاب، و نیز طرح نکاتی مفید پیرامون بررسی بیشتر کتاب
سلیم، پرداخته است؛ و در انتها، طرح تفکیک دوره‌های زمانی بررسی کتاب سلیم را برای
تحقیق محققین، پیشنهاد داده است.

عنوان‌های مقاله عبارت‌اند از:

- اهمیت کتاب سلیم
- دیدگاه‌های مختلف در باره اعتبار کتاب سلیم
- نسخه‌های خطی کتاب سلیم
- بررسی سلسله سند کتاب سلیم
- تخریج روایات
- مسائلی دیگر پیرامون کتاب سلیم
- گام بعدی در تحقیق کتاب سلیم

۱. سید محمدعلی روضاتی (۸۰۳۱-۱۹۳۱ ش): عالم محقق و محدث متبع رجالی معاصر، کتاب شناس، تبارشناس
و تراجم نگار برجسته قرن پانزدهم هجری.
۲. دکتری رشته فلسفه تطبیقی، تربیت مدرس، دانشگاه قم، ۱۳۸۶.

سلطانی، سید محمد، (کتاب)، بازخوانی کهن‌ترین میراث مکتوب شیعه، قم، برگ فردوس، ۳۴۰ ص، (منتشر نشده).

به نظر می‌رسد که این کتاب، و کتاب اینجانب (اسرار آل محمد و سلیم بن قیس) اولین کتاب‌های مستقل پیرامون سلیم بن قیس و کتاب وی می‌باشد، که تدوین شده است؛ چون تا این تاریخ کتابی مستقل درباره سلیم موجود نیست، یا حداقل بنده با جستجوی فراوان نیافتم. اینجانب اصل کتاب جناب آقای سلطانی را ندیده‌ام. زمان تدوین این کتابشناسی، اطلاعات نشر این کتاب را در کتابخانه ملی ایران ملاحظه نمودم؛ اما وقتی به ناشر کتاب و نیز مرکز پخش کتاب مراجعه نمودم؛ معلوم شد که کتاب حاضر، هنوز منتشر نشده است. از طریق ناشر، به شماره تلفن مؤلف دست یافتیم؛ و از طریق تماس با ایشان، مؤلف فهرست کتاب و عناوین فصل‌ها را برای حقیر ارسال نمودند؛ که اطلاعات زیر، به واسطه آن تنظیم شده است.

کتاب در ۳۴۰ صفحه و در چهار فصل و یک جمع‌بندی ارائه شده است.

در فصل اول، به معرفی سلیم بن قیس و کتاب وی پرداخته است. در فصل دوم مروری بر مطالب کتاب سلیم و متفردات آن دارد؛ و در فصل سوم، شواهد اعتبار کتاب سلیم و نقاط قوت آن را مطرح نموده است. در فصل چهارم که مهم‌ترین و اصل کتاب است؛ به هشت اشکال مطرح شده بر کتاب سلیم (که در مقالات و آثار قدیمی و معاصر ذکر شده) پرداخته و آن را در صد صفحه ارائه نموده است.

وی در اشکال سوم این فصل، الف، به بررسی اشتباهات کتاب سلیم در ۲۷ مورد پرداخته است؛ و در قسمت ب، به بررسی متفردات کتاب سلیم در ۳۱ مورد پرداخته است.

متن کتاب، حدود ۲۶۰ صفحه است که به پیوست آن دو مقاله با عناوین:

- راوی کتاب سلیم بن قیس بر ترازو، اثر عبدالمهدی جلالی؛

- مؤلف کتاب اسرار آل محمد بر ترازوی نقد، اثر اسلام ملکی معاف، گنجانده شده است.

۱. پژوهشگر گروه تاریخ مقارن اسلام، مرکز تخصصی انمه اطهار (ع) وابسته به دفتر آیت الله فاضل لنکرانی.

سلطانی، سید محمد؛ و سید حسین فلاح زاده^۱، (مقاله)، بررسی گزارشات چالش برانگیز کتاب سلیم بن قیس هلالی پیرامون حضرت مهدی (عج)، مجله مشرق موعود، س ۱۳، ش ۴۹، بهار ۱۳۹۸ ش.

چکیده: کتاب سلیم بن قیس هلالی از قدیمی ترین کتب برجای مانده از صدر اسلام است. این کتاب عمدتاً به بیان حوادث پس از رحلت رسول خدا (ص) و ظلم های وارده بر خاندان رسالت پرداخته است. علی رغم اهمیت مسئله مهدویت و نیز گزارشات ضد و نقیضی که در این کتاب در رابطه با این موضوع وجود دارد، اما این مسئله از جمله مواردی است که تاکنون مورد توجه پژوهش گران نبوده است. مصداق یابی «مهدی موعود (ع)» در کتاب سلیم با چالشی جدی مواجه است، زیرا تناقضات چندی در روایات مهدوی کتاب سلیم وجود دارد. در این نوشتار نشان داده شد که در کتاب سلیم، تنها بنی امیه چهره ای منفی دارند و هیچ یک از امامان ضلالتی که در این کتاب معرفی شده اند، از بنی العباس نیستند! بنابر روایات این کتاب، مهدی موعود (عج) حکومت را از بنی امیه خواهد گرفت و آن را به صاحبان اصلیش بازخواهد گرداند. در مجموع به نظر می رسد نویسنده این کتاب یا بخش هایی از آن به احتمال زیاد، در دوره پایانی حکومت بنی امیه زندگی می کرده و در نتیجه امامان جور را فقط در میان آنان و سه خلیفه نخستین جستجو نموده و انتظار برچیده شدن این حکومت توسط امام زمان (عج) را داشته است. اشکالات متعددی بر کتاب سلیم وارد است که مانع از قبول همه مطالب کتاب به طور مطلق است و حتی انتساب همه گزارشات موجود در کتاب به سلیم بن قیس و یا ابان بن ابی عیاش با اشکال مواجه خواهد بود.

شجاعی، سید مهدی^۲؛ (فیلم نامه)، مردی از جنس نور، نیستان، تهران، ۱۳۸۹ ش، ۱۴۸ ص، رفعی .

کتاب مردی از جنس نور بخشی از زندگی یک مرد گمنام ولی فوق العاده مؤثر در تاریخ اسلام را به صورت یک فیلم نامه جذاب و خواندنی روایت می کند. این فیلم نامه شرح ماجرای

۱. دانشیار گروه تاریخ دانشگاه باقرالعلوم (ع) قم.

۲. سید مهدی شجاعی (۱۳۳۹، تهران) داستان نویس و روزنامه نگار ایرانی است.

نگهداری و حفظ کتاب اسرار آل محمد (ص) توسط سلیم بن قیس و تعقیب و گریزهایش با بنی امیه و در زمان حجاج بن یوسف است.

این فیلم نامه درباره سلیم بن قیس هلالی از یاران امیرالمومنین (ع) است. او کتابی نگاشته و حجاج بن یوسف به دنبال او و کتابش است تا هر دو را سر به نیست کند. گره داستان تا اواخر آن باز نمی شود و خواننده نمی داند که آن کتاب چیست و چرا تا این حد برای حکومت اهمیت دارد. قیس از ساعت مرگ خود خبر دارد و باید این کتاب را به اهلش بسپارد، کتابی که به قول او شرح بزرگترین تحریف و انحراف در عالم است و از بزرگترین خیانت و جنایت تاریخ پرده برمی دارد.

سلمان فارسی، نام و نشان نوجوانی ایرانی را در روستای نوبندجان (نوبندگان) به قیس داده است تا امانت به اهلش سپرده شود. ابان پسر ابی عیاش، این نوجوان برگزیده نیز در روای خود، سلیم را که «مردی از جنس نور» است، دیده و انتظار او را می کشد.

شکوری، مجتبی^۱؛ (تحقیق کلاسی)، بررسی شخصیت ابان بن ابی عیاش (یگانه راوی کتاب سلیم بن قیس هلالی)، اینترنتی (موجود در وبلاگ: tahqiqat.blogfa.com)، دانشگاه همدان، بی تا.

یک تحقیق کلاسی، برای درس تاریخ حدیث دوره کارشناسی ارشد (درس رجال) می باشد.

چکیده: کتاب سلیم بن قیس هلالی که ترجمه فارسی آن با نام اسرار آل محمد (ص) چاپ شده، یکی از کتب بحث برانگیز شیعه از لحاظ اعتبار یا عدم اعتبار آن است.

طبق آنچه در این کتاب آمده، سلیم بن قیس هلالی پس از آنکه همراه با حاصل دسترنج یک عمر خود که احادیث و روایات همین کتاب بود، از دست حجاج بن یوسف به سمت ایران گریخت، میهمان پدر ابان بن ابی عیاش فیروز شد و در روزهای آخرین عمر، این کتاب

۱. دانشجوی دکترای علوم قرآن و حدیث، دانشگاه بوعلی همدان.

را به ابان سپرد. از این رو، تنها کسی که این کتاب را از سلیم نقل می‌کند، ابان بن ابی عیاش است.

در این تحقیق، ابتدا شخصیت سلیم بن قیس هلالی و اعتبار کتاب منسوب به وی بررسی شده، و وجود این شخص و اعتبار آن از لحاظ روایی اثبات شده است. پس از آن، شخصیت ابان بن ابی عیاش به عنوان تنها راوی کتاب سلیم بن قیس، بازشناسی شده و با رد تضعیف این شخص توسط علمای اهل سنت و به تبع ایشان علمای شیعه، دلایل وثاقت ابان بن ابی عیاش برای نقل کتاب سلیم بن قیس هلالی بیان شده است.

شیخی، سمیه؛ (پایان نامه) تحلیل انتقادی مبانی، روش و آرای «امینه اینلوز» در حدیث شیعه (مورد مطالعه: تصویر زن در نهج البلاغه و کتاب سلیم بن قیس)، پایان نامه کارشناسی ارشد (به راهنمایی علی حسن نیا)، دانشگاه شاهد، ۱۳۹۷ ش.

چکیده: از جمله مسایل مهمی که همواره مورد توجه پژوهشگران علوم دینی و حدیث پژوهان شیعه بوده، مسئله تصویر زن و جایگاه او در اسلام و متون دینی است. پژوهش‌های بسیاری در این رابطه انجام گرفته که هر کدام به موازات اینکه از چه منبعی استفاده شده و به چه نتیجه‌ای رسیده‌اند، دارای اهمیت اند. این موضوع مهم از دید خاورشناسان نیز دور نمانده و نگاه‌های بسیاری، به ویژه با توجه به مطالب ذکر شده در «خطبه هشتمین نهج البلاغه» به رشته تحریر درآمده است. تحقیق حاضر در نظر دارد به واکاوی نظرات یکی از خاورشناسان معاصر (امینه اینلوز) در این باره با توجه به مطالعات ایشان درباره دو کتاب نهج البلاغه و سلیم بن قیس هلالی بپردازد. از آن روی که تحقیق مفصل ایشان دارای پیشینه قابل توجهی در میان هم‌قطارانش نیست و از سویی، توجه، بررسی و نقد پژوهش‌های خاورشناسی در این زمینه در داخل کشور، به ویژه در ارتباط با تحقیق ایشان دارای سابقه نیست، نوشتار حاضر به روش توصیف و تحلیل، با رویکرد انتقادی و به شیوه کتابخانه‌ای و اسنادی تلاش دارد،

۱. مدیر گروه تاریخ اسلام، مجتمع آموزش عالی امام خمینی (ره).

مبانی، آراء و دیدگاه‌های امینه اینلوز را واکاوی، تحلیل و نقد کند. یافته‌ها حاکی از آن است که مهم‌ترین مبانی ایشان عبارتند از: عدم انتساب خطبه ۸۰ به امام علی (ع)، عادلانه بودن تصویر زن در کتاب سلیم بن قیس، عدم وجود کامل خطبه ۸۰ در کتب دارای اعتبار. مهم‌ترین آراء ایشان را نیز می‌توان اینگونه نام برد: عایشه مورد خطاب خطبه ۸۰ است و نه همه زنان، عدم انتساب تألیف نهج البلاغه به سید رضی (ره)، نکوهش عایشه به خاطر خروج از منزل. روش مورد استفاده ایشان نیز تطبیقی با رویکرد تاریخی-تحلیلی و تحلیل درون‌متنی است، که در این شیوه، به مقایسه نواقص زنان در نهج البلاغه و روایات مرتبط با زنان در کتاب سلیم بن قیس پرداخته است.

صفری فروشانی، نعمت‌الله^۱ و رسول قلیچ^۲، (نشست علمی ۱ و ۲)، ارزیابی کتاب سلیم بن قیس، گروه تاریخ اسلام مجتمع آموزش عالی امام خمینی، ۱۳۹۰ ش.

روز سه‌شنبه ۱۱ بهمن ۱۳۹۰ گروه تاریخ اسلام مجتمع آموزش عالی امام خمینی، میزبان سومین نشست سیره پژوهی با حضور مدیر، اساتید گروه و جمعی از سیره پژوهان در سالن شهید صدر بود. موضوع این جلسه ارزیابی کتاب سلیم بن قیس بود که توسط آقای قلیچ ارائه گردید.

پیش از آن، آقای دکتر صفری مدیر گروه تاریخ اسلام به ایراد سخنانی پرداخت؛ که در آن به بر منحصر به فرد بودن برخی از گزارشات سلیم و نیز برخی از ویژگی‌های کتاب سلیم بن قیس (در حدود ۱۶ مورد) تاکید کرد. متن هر دو نشست در پایگاه اینترنتی دانشگاه مصطفی‌العالمیه موجود است.

آقای قلیچ، پایان‌نامه‌ای تحت عنوان: بررسی دیدگاه عالمان شیعه درباره کتاب سلیم ابن قیس با تاکید بر نقد دیدگاه‌های معاصر دارند که در موارد دیگر نوشته حاضر، معرفی شد.

۱. مدیر گروه تاریخ اسلام، مجتمع آموزش عالی امام خمینی (ره).

۲. طلبه و نیز فارغ‌التحصیل کارشناسی ارشد تاریخ تشیع از دانشگاه ادیان.

طاووسی، مریم^۱ (ندا طبسی)، (مقاله اینترنتی)، کتاب سلیم بن قیس هلالی، فیس بوک، ۲۰۱۵م.

نوشته‌ای مروری و غیرعلمی است؛ که در آن، نویسنده تمایل دارد اعتبار کتاب سلیم بن قیس را از نگاه اهل بیت(ع) مورد نظر قرار دهد و در این باره نکاتی را بیان نموده است.

عاشوری تلوکی، نادعلی^۲، (مقاله)، نگاهی به مقدمه کتاب «اسرار آل محمد(ص)»، علوم حدیث، پاییز ۱۳۷۹ شماره ۱۷.

به نظر می‌رسد که دومین مقاله‌ای باشد که پس از انتشار کتاب تحقیقی سه جلدی سلیم بن قیس، پیرامون این کتاب نوشته و منتشر شده است.

نویسنده، به ارائه نکاتی (حدود هشت نکته) پیرامون چاپ کتاب سلیم (تحقیق جناب آقای انصاری) پرداخته؛ و برخی از اشکالات کتاب را با ذکر منبع و ارائه مطالبی بررسی نموده است؛ و در پایان، اقوالی از علما، همانند علامه شعرانی، در تضعیف کتاب سلیم را آورده است.

برخی از نکاتی که ایشان به نقد و بررسی آن اهتمام داشته‌اند، عبارتند از:

- جنبه فوق قدسی سلیم و کتاب او
 - اطلاع سلیم و ابان از زمان مرگ خویش
 - نحوه انتقال کتاب از سلیم به ابان و از وی به ابن اذینه
 - وضعیت نشر حدیث در دوران امام صادق(ع) و مقایسه آن با سلیم
 - نفی عدم اشتباه سلیم در نقل روایات
 - انتقاد به مترجم در بزرگ‌نمایی احادیث سلیم و شخص او
- و ... در پایان این نکات نیز، به برخی از اشکالات موردی محقق در متن و تصحیح کتاب پرداخته است.

۱. شناخته نشد؛ بر روی اینترنت کسی ادعا نموده که ایشان یکصد و ده مقاله دارند؛ ولی از مقاله بالا که توسط حقیر ملاحظه شد؛ احتمالاً شخصی معمولی با نوشته‌های بسیار معمولی باشند؛ که اطلاعاتی از وی در دسترس نیست.

۲. دانشیار دانشکده حقوق، الهیات و معارف اسلامی دانشگاه آزاد اسلامی واحد نجف آباد.

العلوی الحسنی النجفی، بی‌نا، (مقدمه و تحقیق)، السقیفة (= ابجد الشیعة = کتاب سلیم)، المطبعة الحیدریه، نجف، بی‌تا.

این کتاب توسط شخصی با اسم مستعار العلوی الحسنی النجفی،^۲ با ۵۹ صفحه مقدمه پیرامون سلیم و کتاب وی و نسخه‌ها و اعتبار کتاب در چاپهای مختلف و با قطع‌های مختلف و مکرر در ۲۷۰ صفحه به تاریخ حدود ۱۳۶۱ق (۱۳۲۱ش) منتشر شده است.^۳ از روی چاپ ۲۷۰ صفحه‌ای العلوی الحسنی النجفی، افس‌ها و چاپ حروفی مختلفی نیز در مناطق گوناگون منتشر شده؛ مثلاً چاپ دارالفنون بیروت با حروف سری، در تاریخ ۲۷ رمضان ۱۴۰۰ق (۱۳۵۹ش) منتشر شده است.

در همین سال، برای اولین بار، ترجمه فارسی کتاب سلیم از روی این نسخه ۲۷۰ صفحه‌ای انجام شد. این چاپ شامل ۳ صفحه مقدمه مترجم (اسماعیل انصاری زنجانی)؛ و خلاصه‌ای از ۵۹ صفحه تحقیقی که در بالا ذکر شد، است که با عنوان: مقدمه‌ای از زحمات یکی از اهل تحقیق در حدود ۱۰ صفحه درج گشته است.

این ترجمه با نام اسرار آل محمد (ترجمه اولین کتاب شیعه در زمان امیرالمؤمنین) با چاپ حروفی دستی، در ۳۰۰ صفحه وزیری به سال ۱۳۶۳ ش توسط نشر شیعه در ایران منتشر شده است.

۱. نام مستعار.

۲. احتمالاً همان بحرالعلوم طباطبائی حسنی علوی است. البته ایشان، نجفی بودند؛ اما مدعی حسنی و علوی نبوده است؛ و شاید هم نویسنده شیر محمد همدانی باشد. در برخی نوشته‌ها، عنوان شده است که این نام مستعار، متعلق به شیخ شیر محمد همدانی است؛ که چندین نسخه خطی از کتاب سلیم نیز که پیشتر اشاره شده، به خط ایشان است. ولی ایشان قلم عربی به این نحو نداشتند. شیخ شیر محمد بن صفرعلی بن شیر محمد جوزقانی (زاده ۱۳۰۲ق جوزقان همدان درگذشته ۱۳۹۰ق نجف) در سی و شش سالگی به نجف اشرف کوچید و در محضر عالمان آن روزگار نجف اشرف، همچون آیه الله شیخ ضیاء الدین عراقی، آیه الله میرزا حسین نائینی، شیخ مهدی مازندرانی و... حضور یافت. وی افزون بر پنجاه سال از عمر خود را مصروف بازجستن و رونویسی و احیانا مهبّای طبع ساختن کتب نفیس قدما و نسخه‌های خطی نادر داشت.

۳. البته چاپ مطبعة حیدریه از کتاب سلیم، بدون مقدمه و در صفحات مختلف همانند: ۱۷۸ص، ۲۱۲ص، ۲۳۶ص، نیز منتشر شده است.

این چاپ شامل ۷۴ حدیث است و در مقدمه آن آمده است:

نسخه‌های کتاب سلیم از سه جهت متفاوت اند: ۱- روایت ابتدای کتاب که راجع به سند کتاب است. ۲- ترتیب احادیث. ۳- تعداد احادیث (بعضی نصف دیگری هستند) و کامل‌ترین نسخه، نسخه شیخ محمد حر عاملی می‌باشد. این ترجمه سال‌ها و بارها و توسط ناشران مختلف و در شهرهای مختلف منتشر شده است.

عمادی حائری، سید محمد^۱، (مقاله)، سلیم بن قیس هلالی، مدخل دانشنامه جهان اسلام، جلد ۲۴، ۱۳۹۶ ش.

این نوشته حدود سه صفحه رحلی با خط ریز؛ یعنی حدود ده صفحه عادی کتاب وزیری می‌باشد. در این مقاله، به سبک دانشنامه نویسی، مطالب مروری و تحقیقی پیرامون سلیم و کتاب وی، بدون جرح و نقد مطرح شده است. در منابع مقاله، آثار فارسی، عربی و انگلیسی به چشم می‌خورد.

علی‌بیک، روح الله، (مقاله)، بررسی سندی و محتوایی کتاب سلیم بن قیس، حدیث و اندیشه، بهار ۱۳۸۱ شماره ۱.

در این مقاله، ابتدا با ذکر سه نظریه مطرح پیرامون کتاب سلیم، به بررسی سندهای کتاب سلیم بن قیس در نجاشی، طوسی، کشی پرداخته است. سپس به اشکالات وارد بر کتاب سلیم چه از لحاظ سندی و چه محتوایی اشاره نموده است؛ و در آخر نتیجه گرفته است که: کتاب سلیم دارای سندی صحیح است؛ اما در مورد محتوای آن مدعی نیستیم که تمام و کمال صحیح باشد؛ بلکه در آن تصحیفات و تحریفاتی رخ داده است و احیاناً احادیث موضوع نیز در آن وارد شده است.

به عقیده نگارنده مقاله، عمده اختلاف صاحب نظران در مورد کتاب سلیم، به اختلاف

۱. عضو هیئت علمی دانشنامه جهان اسلام و مسئول شاخه مفاهیم قرآنی و حدیثی این دانشنامه.

نسخه‌هایی است که در دسترس داشته‌اند؛ زیرا هر یک بر اساس نسخه‌ای که در اختیارش بوده داوری کرده است، از این رو نعمانی آن را کاملاً صحیح و ابن غضائری آن را موضوع و شیخ مفید آن را داری تخلیط و تدلیس می‌داند.

وی در انتها ادعا نموده است که کتاب سلیم صحیح بوده است و در طول تاریخ و به مرور زمان تحریفاتی در آن صورت گرفته است. به نظر می‌رسد که نویسنده بدون در نظر گرفتن خود کتاب و محتوای آن فقط به تحلیل و قضاوت آرای سه گروه از علماء پیرامون کتاب پرداخته است.

غروی نائینی، نهله^۱، (مقاله)، نگاهی به جایگاه سلیم بن قیس در کتابهای حدیثی و رجال، پژوهش‌های تعلیم و تربیت اسلامی، پاییز ۱۳۸۶ شماره ۱.

مقاله‌ای علمی است در تأیید وجود سلیم بن قیس؛ که در رد و نقد مقاله آقای عبدالمهدی جلالی نوشته شده؛ ولی به نظر نتواسته به خوبی نظریه آن مقاله را سست نماید.

چکیده: کتاب سلیم بن قیس الهملائی در منابع حدیثی به عنوان یکی از اصول معرفی شده است. بیشتر محدثان و رجالیان به این کتاب اعتماد و از آن حدیث نقل کرده‌اند. کتب رجالی نیز از متقدمان تا معاصران نام سلیم بن قیس را در کتابشان ذکر، و شرح حالی از او ارائه کرده‌اند. نظر مشهور این است که سلیم بن قیس هلالی از اصحاب امیرالمؤمنین (ع) بوده است. این مقاله با توجه به نظریات متفاوتی که درباره سلیم و کتاب او موجود است به بررسی حضور وی در کتابهای رجالی پرداخته است تا با کمک روایات منابع حدیثی و اعتماد یا عدم اعتماد دانشمندان رجال به او، تثبیت یا عدم تثبیت موجودیت او را بیان کند.

نویسنده در پایان نتیجه گرفته است که:

سلیم بن قیس، صحابی امیرالمؤمنین (ع) و راوی امام حسن (ع) و امام حسین (ع) و امام سجاد و امام باقر (ع) بوده است. احادیث نقل شده در کتابهای حدیثی و کتابهای رجالی، حاکی از وجود چنین شخصیتی است که توسط غالب کتابهای رجالی به ویژه متأخران که

۱. استاد دانشگاه تربیت مدرس تهران.

در تعدیل یا توثیق افراد از متقدمان دقیق‌تر بوده‌اند توثیق شده است و علاوه بر ائمه، از ابوذر، سلمان و عبدالله بن جعفر طیار و مقدار روایت کرده است.
بنابراین، با وجود نام وی در این کتابها و کتابهای تفسیری شیعه، نمی‌توان منکر وجود شخصیتی با این نام شد.

فاضل لنکرانی، محمد جواد^۱، درس گفتاری پیرامون سلیم و کتاب وی، موجود در اینترنت، ۱۳۸۷ ش.

مولف، نظر به اهمیت مباحث در باب کتاب سلیم، در جلسه ۷۶ درس خود، به تاریخ اردیبهشت ۱۳۸۷ ش، درس گفتاری را ضمن تدریس طلاب، درباره سلیم و کتاب او مطرح کرده است.

ایشان در درس ظن خود، به مناسبت آنچه در کتاب موقف الرافضة آمده که از کتاب سقیفه سلیم بن قیس هلالی نقل کرده است، به بررسی سندیت یا عدم سندیت این کتاب پرداخته‌اند. درس گفتار کامل این جلسه در سایت شخصی ایشان وجود دارد؛ و نیز خلاصه کوتاهی از این جلسه درسی، به عنوان خبر بر روی اینترنت قرار گرفته است.

فکوری، علی جمعه^۲، عمر بن اذینه و گونه شناسی روایات او در غیر از کتاب سلیم، مجله سخن تاریخ، پیاپی ۲۸، پاییز و زمستان ۱۳۹۷ ش.

چکیده: کتاب سلیم، قدیمی‌ترین کتاب تاریخی کلامی شیعه از قرن اول و دوم هجری در مورد فضایل و جایگاه اهل بیت (ع) و عاقبت دشمنان و مخالفان آنان است که به دلیل اهمیت تاریخی و مباحث کلامی آن، سلیم، کتاب سلیم و ابان بن ابی عیاش، راوی کتاب، بارها مورد

۱. محمد جواد فاضل لنکرانی (زاده ۱۳۴۱ ش، قم) استاد سطوح عالی حوزه علمیه قم، عضو جامعه مدرسین حوزه علمیه قم و رئیس مرکز فقهی ائمه اطهار (ع).

۲. دانشجوی دکتری رشته تاریخ تمدن اسلامی، مجتمع تاریخ، سیره و تمدن اسلامی وابسته به جامعه المصطفی العالمیه.

نقد و بررسی موافقان و مخالفان قرار گرفته است؛ اما راوی اصلی که کتاب از طریق او برای راویان بعدی انتشار یافته، یعنی عمر بن اذینه، از شیعیان مورد اعتماد ابان و از اصحاب امام صادق (ع) و امام کاظم (ع) است که تاکنون هیچ تحقیق مستقلی از موافق یا مخالف در باره وی دیده نشده است. حال، این سوال مطرح است که عمر بن اذینه کیست؟ و دارای چه گرایش فکری و کلامی بوده است؟ پژوهش حاضر، با روش توصیفی تحلیلی، برای بررسی شخصیت عمر بن اذینه از طریق اطلاعات تاریخی در مورد وی و جمع آوری و دسته بندی روایات او از منابع دیگر حدیثی، رجالی و تاریخی شیعه، سامان یافته است. هدف از جمع آوری اطلاعات تاریخی و دسته بندی روایات عمر بن اذینه، دست یافتن به نگرش فکری، کلامی و در نهایت، مقایسه ایشان با راوی کتاب سلیم است که آیا عمر بن اذینه در منابع رجالی و تاریخی شیعه می تواند همان عمر بن اذینه راوی کتاب سلیم باشد یا خیر؟ یافته های تحقیق، حاکی از آن است که عمر بن اذینه بیشتر نگرش فقهی و البته کلامی اعتدالی داشته است؛ نه آن گرایش کلامی حد اکثری که در کتاب سلیم دیده می شود و این امر، نشان دهنده دو شخصیت متفاوت از راوی کتاب و شخص به دست آمده در این پژوهش است.

قلیچ، رسول^۱، (پایان نامه)، بررسی دیدگاه عالمان شیعه درباره کتاب سلیم ابن قیس با تاکید بر نقد دیدگاه های معاصر، پایان نامه ارشد، دانشگاه ادیان و مذاهب، ۱۳۹۰ ش. نگارنده این پایان نامه را از نزدیک ندیده ام و بر اساس فهرست آن که در اینترنت وجود داشت، این متن را تنظیم نموده ام:

این پایان نامه حدود ۱۲۰ صفحه، و در چهار بخش تنظیم شده است:

- بخش اول: شناخت سلیم
- بخش دوم: اشکالات وارده به کتاب سلیم (نسخه فعلی)
- بخش سوم: نظریه های علما پیرامون کتاب سلیم
- بخش چهارم: نتیجه گیری و نظریه مختار نویسنده

۱. دانش آموخته حوزه و فارغ التحصیل کارشناسی ارشد تاریخ تشیع از دانشگاه ادیان.

نویسنده ضمن گزارش نظریه‌های مختلف پیرامون کتاب سلیم، به بررسی‌های سندی و حدیثی پیرامون این کتاب پرداخته است؛ که ضمن نقدهایی بر کتاب موجود، اصل وجود سلیم و کتاب وی را پذیرفته است.

چکیده: کتاب سلیم بن قیس هلالی، از قدیمی‌ترین کتب حدیثی باقی مانده است که دارای اهمیت تاریخی، حدیثی و کلامی بالایی است.

از دیر زمان شخصیت سلیم بن قیس و کتاب منسوب به وی مورد مناقشه اندیشمندان شیعه بوده است. دیدگاه‌های ابراز شده درباره کتاب سلیم، بر چهار دیدگاه تقسیم بندی می‌شود؛ اعتبار مطلق، اعتبار نسبی، جعلی بودن کتاب و دیدگاه آخر، جعلی بودن کتاب و نویسنده هر دو.

به موازات ارائه دیدگاه‌ها، بر کتاب سلیم، اشکالات متعددی وارد شده است. این اشکالات نیز در چهار موضوع تقسیم بندی می‌شود؛ اشکالات به نویسنده کتاب، اشکالات بر اسناد کتاب، اشکالات بر نسخه‌های کتاب و بالاخره اشکالات محتوایی.

با جمع بندی اشکالات و نیز نقد و بررسی هر یک از نظریه‌ها، به نظر می‌رسد، بهترین نظریه که کم‌ترین اشکالات را دارد، نظریه دوم، یعنی نظریه اعتبار نسبی کتاب سلیم است. بر این اساس شخصیت سلیم بن قیس و کتابش وجود حقیقی داشت، اما به مرور زمان نسخه‌ها مورد دست کاری قرار گرفته و محتوای آن به خصوص در موضوع احادیث مطاعن دشمنان اهل بیت افزوده شده است.

در مقام استناد، نسخه‌های فعلی، هیچ یک اعتبار کاملی ندارند، و باید با مراجعه به کتب قدما حداکثر تا اوایل قرن چهارم، محتوایی که شایسته اعتبار نسبی است را به دست آورد و بعد از اعمال مبانی فقه الحدیثی به آن اعتبار بخشید.

قندهاری، محمد، (پایان نامه)، بازشناسی هویت تاریخی سلیم بن قیس هلالی، پایان نامه دکتری، دانشگاه تهران پردیس فارابی، ۱۳۹۸ ش.

۱. دانش‌آموخته دکتری پردیس فارابی دانشگاه تهران.

نگارنده این پایان‌نامه را از نزدیک ندیده‌ام؛ و بر اساس فهرست آن که در کانال تلگرامی نویسنده وجود داشت، این متن را تنظیم نموده‌ام:

این پایان‌نامه حدود ۳۰۰ صفحه، و در حدود چند بخش تنظیم شده است؛ که فهرست آن عبارت است از:

- فصل اول: کلیات (طرح‌نامه)

- فصل دوم: ادبیات پژوهش

- فصل سوم: شناسایی مولف درون کتاب (درون‌کاوی)

- فصل چهارم: شناسایی مولف بیرون کتاب (برون‌کاوی)

- فصل پنجم: تطبیق نتایج درون‌کاوی با برون‌کاوی

چکیده: این پژوهش به مسأله هویت تاریخی مولف کتاب سلیم بن قیس هلالی می‌پردازد که از قرن پنجم هجری، در بین دانشمندان مورد اختلاف بوده است. شواهد حاکی از آن است که «سلیم بن قیس هلالی» نمی‌تواند نام اصلی نویسنده باشد، چراکه در بیرون کتاب، این نام، شناخته شده نیست. رساله حاضر می‌کوشد مولف واقعی کتاب را در بافت تاریخی زمان خود بشناسد. به این منظور، با نشان دادن قدمت کتاب سلیم و تعلق هسته آن به قرن اول، خصلت‌های متفاوت حدیث در قرن اول را مرور می‌کند و از این رهگذر چالش‌های پیش روی پژوهش در اعتبارسنجی داده‌های موجود، خصوصیات و الگوهای پرتکرار در حدیث متقدم قرن نخست، را مرور می‌کند. پس از آن در دو گام اصلی، هویت تاریخی مولف را پی‌جویی می‌کند. نخست، درون کتاب (درون‌کاوی)، دوم بیرون کتاب (برون‌کاوی)

در گام نخست، به شناسایی ویژگی‌های مولف از طریق داده‌های بخش اصیل کتاب (درون‌کاوی) می‌پردازد. در نتیجه نشان می‌دهد که مولف کتاب در قرن اول می‌زیسته و بر طبق قرائن، در بازه ۹۰-۷۰ ق وفات یافته و وی به طبقه‌ای از تابعین تعلق داشته است که از صحابه، با واسطه روایت می‌کرده‌اند. همچنین با توجه به رویه بوم‌گرایی محدثین قرن اول، مشخص می‌کند که کتاب، می‌بایست در بوم بصره شکل گرفته باشد، اما مولف احتمالاً از

مشایخ شهرهای دیگر نیز بهره برده است. او به جریان تشیع عراقی بصره، با مختصات «پیشا امامی»، و با باور به «شمول دایرة نجات»، تعلق داشته، به تقیه باور داشته و متمایل بوده که نامش شناخته نشود.

سپس در گام دوم (برون کاوی)، با ردگیری سر نخ‌های به جا مانده از نام مولف در بیرون کتاب، به جست و جوی فردی با ویژگیهای او در قرن اول می پردازد که در نتیجه دو نامزد اصلی را برای تألیف کتاب سلیم در همان دوره زندگی شناسایی می کند: (۱). سلیمان بن قیس یشکری بصری، شاگرد اصلی جابر بن عبدالله انصاری و ۲. ابوصادق ازدی، محدث بزرگ شیعه در کوفه). دست آخر این پژوهش با بررسی کلیه شواهد مرتبط با این دو شخصیت نشان می دهد شواهد اندک تاریخی و حدیثی به جا مانده از تاریخ و ویژگیهای سلیمان یشکری، احتمال آن را که او مولف واقعی کتاب سلیم باشد، تقویت می کند؛ در عین حال، با توجه به از بین رفتن عمده احادیث یشکری، این فرضیه، در حد یک تبیین قابل توجه باقی می ماند. در مورد ابوصادق ازدی، با توجه به حضور او در میان شیعیان کوفه و باقی ماندن احادیث متعددی از وی و خصلت‌هایی چون مولف بودن و نیز ریشه بصری وی و به خصوص با توجه به وجود اشتراك بین میراث روایی باقی مانده از او با متون به جامانده در هسته کتاب سلیم، انطباق او با سلیم بن قیس هلالی نتیجه گرفته می شود.

بدین ترتیب مولف کتاب سلیم، سلیمان بن قیس (احتمالاً یشکری) است که در بصره قرن اول کتاب را با الگوی متون حدیثی قرن اول گرد آورده و با مهاجرت به کوفه از کنیه ابوصادق، برای پنهان سازی هویت خود کمک گرفته است، این کتاب در ادوار بعد دچار تحریف‌ها و افزودیهایی از جانب برخی راویان و ناسخان شده که این مسأله در کنار پاره ای سوء تفاهم‌ها، سبب ناشناس ماندن مولف واقعی آن شده است.

قندهاری، محمد، و علی راد؛ (مقاله مأخوذ از پایان نامه)، احادیث طوال در میراث مکتوب سده نخست هجری، مطالعات تاریخی قرآن و حدیث، بهار، ش ۶۷، ۱۳۹۹ ش.

۱. دانش‌آموخته دکتری پردیس فارابی دانشگاه تهران.

چکیده: متون حدیثی بلند یا احادیث طوال مسئله‌ای قدیم اما هم‌چنان چالش‌برانگیز در حدیث پژوهی بوده است. احادیث و اخبار بلند به‌جامانده از سده اول با ابهامات متعددی روبرو هستند. شاید مهم‌ترین آن‌ها این است که این احادیث چه‌گونه ثبت و ضبط می‌شدند و اگر از ابتدای صدور به این بلندی نبوده‌اند، متن فعلی چه‌گونه شکل گرفته است. شاید یکی از بهترین نمونه‌های موجود، روایات بلند کتاب سلیم بن قیس هلالی باشد که بیش‌تر این چالش‌ها را به همراه خود دارد. در این مطالعه، برای فهم بهتر مشکل و پیدا کردن راهکار، با مروری بر فرهنگ نقل مکتوب روایات در صدر اسلام، به انواع و اقسام حالاتی که به ایجاد احادیث طوال انجامیده است می‌پردازیم تا با مرور مثال‌هایی از همان دوران ببینیم چه‌گونه برخی از سنت‌های ثبت و نقل حدیث در میان محدثان و مورخان متقدم به بدفهمی این روایت‌های طولانی در نسل‌های بعد منجر شده است. درنهایت می‌توانیم از نتایج این بحث برای فهم ساختار متون کتب کهنی هم‌چون کتاب سلیم بهره بگیریم.

گلیو، رابرت^۱، (مقاله در کتاب تفسیر امامیه در پژوهش‌های غربی)، هرمنوتیک اولیه شیعی و تعیین تاریخ کتاب سلیم بن قیس، (ترجمه مقاله از محمد حقانی فضل^۲)، دارالحدیث، قم، چاپ دوم، ۱۳۹۶ ش.^۳

چکیده: تصور بر این است که کتاب سلیم بن قیس را، که مجموعه‌ای از سخنان منسوب به علی بن ابی طالب (ع) است، سلیم بن قیس هلالی (د. ۷۶ / ۶۷۶؛ که جز با این کتاب او را نمی‌شناسیم) گردآوری کرده است؛ عموماً این اثر را منبعی مهم برای شناخت تفکر اولیه شیعه می‌دانند.

1. Rob Gleave is Professor of Arabic Studies and Principal Investigator on the Understanding Sharia and Law, Authority and Learning in Imami Shi'ite Islam projects.

۲. پژوهشگر گروه ادیان، دانشگاه ادیان و مذاهب قم.

3 (2015). Early Shiite hermeneutics and the dating of Kitāb Sulaym ibn Qays. Bulletin of the School of Oriental and African Studies, 78(1), 83-103.

بحث‌های بسیاری، هم در درون سنت شیعی و هم بیرون از آن، وجود داشته است درباره اینکه محتوای این اثر چه زمانی به شکل کنونی‌اش درآمد و اینکه این اثر چقدر معرف دیدگاه‌های شیعی در سده‌های نخستین اسلام است.

در این مقاله، من قطعه‌ای از کتاب سلیم را انتخاب کرده‌ام و در تلاش برای تعیین تاریخ احتمالی برای این قطعه، آن را با تحولات هرمنوتیک اولیه مسلمانان سنجیده‌ام. نتیجه حاصله، تاریخی بین اواخر قرن دوم هجری و اوایل قرن سوم هجری است؛ که حدوداً هم عصر و شاید متأخرتر از اثر هرمنوتیکی محمد بن ادریس شافعی (د ۲۰۴ ق / ۸۲۰ م) است؛ که اثری انقلابی در عرصه هرمنوتیک داشت.

این نتیجه‌گیری، تا حدودی با تحلیلی از اسنادهای گوناگون این گزارش، مطابقت دارد. محمد جعفر، سلیم بن قیس، ترجمه سید علی قرائی و رسول جعفریان، کتابخانه تاریخ اسلام و ایران، قم، ۱۳۸۳ ش.

جزوه‌ای ۱۱ صفحه‌ای به زبان اردو، که در کتابخانه آستان قدس رضوی با شماره ثبت ۶۶۵۴۰ موجود است.

مدرسی طباطبائی، سید حسین^۱، میراث مکتوب شیعه (مدخل سلیم و نیز کتاب سلیم)، ترجمه سید علی قرائی و رسول جعفریان، کتابخانه تاریخ اسلام و ایران، قم، ۱۳۸۳ ش. کتاب، مشتمل بر سه فصل است که برحسب نام مؤلفان ترتیب یافته است؛ جز آنکه دو فصل اول بر اساس تاریخ وفات مؤلفان است، اما ترتیب اسامی در فصل سوم بر اساس الفبای فرنگی است که به همان صورت حفظ شده است.

مؤلف دانشمند، در ضمن حدود شش صفحه، به بررسی اجمالی سلیم و کتاب وی پرداخته است.

۱. سید حسین مدرسی طباطبایی پژوهنده، استاد دانشگاه و نویسنده دینی ایرانی معاصر است. وی از ۱۹۸۳ تاکنون استاد کرسی Bayard Dodge در دانشکده مطالعات خاور نزدیک و حقوق اسلامی در دانشکده حقوق دانشگاه پرینستون است.

وی عقیده دارد که شخصی با توصیفات سلیم، هیچگاه وجود نداشته است؛ و نام سلیم بن قیس، تنها یک نام مستعار بوده است، که شیعیان کوفه از رهگذر تقیه، برای کتاب شدید اللحنی که در سالهای ناآرام پایانی حکومت اموی علیه آن نظام و پایه‌های اعتقادی آن نشر کردند، به کار رفته است.

مصطفی، حسین علی، التأسيس في نسبة كتاب سلیم بن قیس، المركز الاسلامی الثقافی، مجمع الامامین الحسنین علیهما السلام، لبنان، ۲۰۱۵ م / ۱۴۳۶ ق، ۱۸۹ ص، وزیری. نگارنده، به اصل نسخه دسترسی نداشت و از محتوای آن اطلاع بدست نیامد، ولی از آنجایی که موسسه علامه سید محمد حسین فضل الله نسبت به چاپ آن اقدام کرده؛ به نظر می‌رسد با رویکردی که ایشان داشته‌اند، نقد سلیم است.

در قسمتی از سایت ایشان، آمده است:

في كتاب جاء بعنوان «التأسيس في نسبة كتاب سلیم بن قیس» تناول العلامة الشيخ حسین المصطفی كتاب سلیم بن قیس الهلالي بالشرح والتحليل والنقد ليصل إلى نتيجة: «ان الكتاب إذا سلمنا بوجود أصل له قد تعرض للإضافة والتغيير، أو التخليط والتدليس». ملكی معاف، اسلام، (مقاله)، مؤلف كتاب اسرار آل محمد (ص) بر ترازوی نقد، مطالعات قرآن و حدیث، بهار و تابستان ۱۳۸۷ ش، شماره ۲.

مقاله‌ای علمی است که نویسنده ضمن گزارش مسائل پیرامون سلیم و کتابش، به نقد و انکار وجود شخصیتی با مشخصات سلیم پرداخته؛ هر چند که در آخر، احتمال وجود گزارش‌گری گمنام که راوی کتاب سلیم باشد را پذیرفته است.

چکیده: «کتاب سلیم بن قیس هلالي» که ترجمه فارسی آن با نام اسرار آل محمد (ص) منتشر شده، مشتمل بر روایاتی در انتقاد بر سه خلیفه نخست و اثبات فضایل و حقانیت امیرالمؤمنین علی (ع) است. گفته می‌شود سلیم بن قیس (مؤلف این کتاب) از اصحاب

۱. دانشجوی دکتری رشته علوم قرآن و حدیث دانشگاه تهران.

امیرالمؤمنین (ع) بوده است. اما طبق یک دیدگاه همه گزارش‌ها درباره سلیم به یک راوی ضعیف به نام ابان بن ابی‌عیاش برمی‌گردد.

درباره وثاقت یا ضعف سلیم و نیز واقعی یا استعاری بودن او، دیدگاه‌های متنوعی اظهار شده است.

در این مقاله بر پایه جستجوهای رایانه‌ای و به شیوه توصیفی تحلیلی نشان داده می‌شود که اطلاعات ما درباره سلیم به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم به منقولات ابان بن ابی‌عیاش از او برمی‌گردد. بنابراین، اثبات وجود سلیم به عنوان یک شخصیت برجسته شیعی با اشکال مواجه است، گرچه واقعی بودن شخصیت او تنها در اندازه یک راوی گمنام عراقی محتمل است. همچنین، با نقد دیدگاه‌های مصحح کتاب سلیم (محمدباقر انصاری زنجانی) نشان داده شده که توثیق سلیم از ادله محکم برخوردار نیست.

وی در انتهای مقاله، این گونه نتیجه گرفته است:

همه اطلاعات ما درباره سلیم بن قیس هلالی تقریباً به طور مستقیم یا غیرمستقیم به منقولات ابان بن ابی‌عیاش از او باز می‌گردد.

بنابر این، اثبات وجود سلیم به عنوان یک شخصیت برجسته شیعی و از اصحاب درجه اول امیر المؤمنین (ع)، آن گونه که در کتاب سلیم ادعا شده، با اشکال مواجه است.

با این همه، واقعی بودن شخصیت او تنها در اندازه یک راوی گمنام عراقی محتمل است و انکار آن دور از احتیاط علمی است. سلیم به احتمال، شخصی گمنام از بنی هلال که در رکاب امیر المؤمنین (ع) حضور داشتند بوده است. وی همچون سایر سپاهیان امیر المؤمنین (ع) از سخنان و فضائل ایشان اطلاعاتی داشته است. اما اثبات اینکه لزوماً آن چنان برجستگی و ارتباط صمیمی با اهل بیت (ع) داشته که در ردیف سلمان و ابوذر باشد، با اشکال مواجه است. همچنین، ادله‌ای که برای توثیق او بیان شده است، از استحکام لازم برخوردار نیست.

موسوی، علاء الدین^۱، (مقدمه و تحقیق)، کتاب سلیم بن قیس الهلالی، موسسه البعثة

۱. از فضلالی هندی کربلا بود، که به کویت و سپس لندن رفته؛ و پس از سقوط صدام، به نجف مشرف بازگشت؛ و فعلاً مدیر یکی از مدارس طلاب در نجف اشرف، از طرف آیت الله سیستانی می‌باشد. متأسفانه نتوانستم شرح حالی از ایشان پیدا کنم.

(قسم الدراسات الاسلامیه)، تهران، ۱۴۰۷ ق / ۱۳۶۵ ش، ۳۲۸ ص، وزیری.

در ابتدای کتاب، محقق به سال ۲۵ شعبان ۱۴۰۴ ق، حدود ۲۶ صفحه راجع به سلیم و کتاب وی و نسخه‌ها و اعتبار کتاب مطالبی را به اختصار آورده است.

نسخه متن کتاب سلیم، از روی نسخه خطی ۱۰۸۷ ق متعلق به محمد بن حسن حر عاملی (متوفی ۱۱۰۴) حروفچینی سربی شده است.

«محقق، در مقدمه و برای تأیید این اثر می‌گوید: عالمان بسیاری از اصل سلیم بن قیس، روایاتی را نقل نموده‌اند همانند: کلینی، شیخ صدوق، شیخ طوسی، صفار، مفید، شاذان بن جبرئیل، ابن شهر آشوب و...»

محقق، برای این اثر، هشت نسخه قدیمی را برمی‌شمرد، و نسخه شیخ حر عاملی را که کامل‌تر و صحیح‌تر دانسته، اصل برای متن قرار داده است؛ و گاهی برای تصحیح کلمات و یا توضیحات دیگر، به نسخه‌های دیگر نیز مراجعه کرده است.

وی، بر این اثر پاورقی‌های سودمندی نگاشته است؛ که مقایسه تک‌تک روایات کتاب سلیم بن قیس با دیگر کتاب‌های شیعی یکی از آن‌ها است.

همچنین، وی با مراجعه به بسیاری از آثار همچون کتب شیخ طوسی، شیخ صدوق، شیخ مفید، علامه مجلسی و بسیاری دیگر، روایات کتاب سلیم بن قیس را با روایات دیگر کتب مذکور مقایسه نموده و در صورت اختلاف در متن، به آن اشاره نموده است.

از دیگر کارهای مفید ایشان ترجمه برخی از روایات، ذکر اختلاف نسخ، کیفیت ضبط کلمات، ذکر صحیح برخی از لغات، تأویل برخی از روایات، و ذکر آدرس آیات و روایات در پاورقی‌ها است.

ایشان در پایان این اثر، فهرستی طولانی از آیات، اعلام، اماکن، قبایل و فرق، اشعار، کتب، وقایع، معجم موضوعی و محتویات ارائه داده است.^۱

۱. به نقل از ویکی‌نور، با کمی تصرف.

موسوی خوئی، سید ابوالقاسم، (بخشی از کتاب)، معجم رجال الحديث (مدخل سلیم بن قیس)، مرکز نشر الثقافة الاسلامیة، ۱۴۱۳ ق / ۱۳۷۱ ش.

معجم رجال الحديث کتابی عربی، از آیت الله سید ابوالقاسم خوئی با موضوع علم رجال است. این کتاب بر اساس حروف الفبا بیش از ۱۵ هزار راوی احادیث شیعه را معرفی کرده و درباره معتبر بودن یا نبودن نقل حدیث آن‌ها اظهار نظر کرده است.

در مدخل سلیم بن قیس، مطالب مفیدی پیرامون وی و کتابش بیان شده است. شماره و شروع مدخل، از این قرار است:

(۵۴۰۱) سلیم بن قیس: قال النجاشي في زمرة من ذكره من سلفنا الصالح في الطبقة الأولى: «سلیم بن قیس الهلالي له كتاب، یکنی أبا صادق، أخبرني علی بن أحمد القمي، قال: حدثنا محمد بن الحسن بن الوليد، قال: حدثنا محمد بن أبي القاسم ماجيلويه، عن محمد بن علي الصيرفي، عن حماد بن عيسى وعثمان بن عيسى، قال حماد بن عيسى: وحدثنا إبراهيم بن عمر اليماني، عن سلیم بن قیس بالكتاب». وقال في ترجمة هبة الله أحمد بن محمد الكاتب: «وكان يتعاطي الكلام ويحضر مجلس أبي الحسين بن الشيبه العلوي الزيدي المذهب، فعمل له كتابا، وذكر أن الأئمة ثلاثة عشر مع زيد بن علي بن الحسين، واحتج بحديث في كتاب سلیم بن قیس الهلالي» (انتهی).

ناظم زاده قمی، سید اصغر^۲، (بخشی از کتاب)، اصحاب علی علیه السلام، بوستان کتاب، قم، ۱۳۸۵ ش.

نویسنده در دو مجلد کتاب خود، به شرح حال بیش از هزار صحابی حضرت امیر (ع) به صورت الفبائی، پرداخته است. به همین مناسبت در مدخل سین، در حدود دو صفحه، شرح

۱. سید ابوالقاسم موسوی خوئی (۱۲۷۸-۱۳۷۱ ش)، مرجع تقلید بزرگ شیعه، رجالی و نویسنده مجموعه ۲۳ جلدی معجم رجال الحديث، و همچنین صاحب اثر تفسیری البیان فی تفسیر القرآن.

۲. سید اصغر ناظم زاده قمی (دی ماه ۱۳۲۳ ش)، وی پس از کسب مقدمات و دروس عالی و خارج، به تدریس علوم دینی نیز پرداخت. تدریس سطوح، تدریس در مدارس عالی، تدریس در دانشگاه، چند دوره اصول فقه لمعه و چند دوره مکاسب و چند دوره رسائل و کفایه از آن جمله است.

حال مختصری از سلیم بن قیس، از رجال و نیز منابع معاصر، ارائه نموده است.

نحوی، سید سیف الله، (مقاله)، سیمای سلیم بن قیس، فرهنگ کوثر، تیر ۱۳۷۸ شماره ۲۸.

مقاله‌ای غیر علمی و مروری است؛ که بدون اشاره به منابع، به معرفی سلیم و اهمیت شخصیتی وی پرداخته است. به نظر می‌رسد که نویسنده مقدمه کتاب اسرار آل محمد (ص) را به صورت داستانی، نگارش کرده است. برای نمونه، بخشی از مقاله را ملاحظه فرمایید: «در حالی که بیش از دو سال به بعثت آخرین فرستاده الهی نمانده بود، نوزادی پا به عرصه گیتی نهاد. این کودک از خاندان هلال بن عامر بود که از نوادگان حضرت اسماعیل بن ابراهیم شمرده می‌شدند. از این رو، نسب سلیم به پیامبر بزرگ الهی حضرت اسماعیل می‌رسد. پدرش «قیس» نام داشت. گرچه از نام و مشخصات مادر و اوصاف پدرش اطلاعی در دست نیست، اما بدیهی است آن دو در تربیت نور دیده خویش تلاشی در خور سپاس داشته اند. پدر و مادرش وی را «سلیم» نامیدند و «ابو صادق» کنیه دادند. آری، «سلیم بن قیس هلالی عامری کوفی» در زمره مردان بزرگی است که نامش با تشیع و تاریخ پر مخاطره آن عجین شده است. اینک به تماشای سیمای پرفروغ آن فرزانه می‌نشینیم. تنها منبع اصیل و معتبری که ما را در شناخت زندگی «سلیم بن قیس» راهنمایی می‌کند، کتاب مشهور و قابل اعتمادی است که خود نگاشته است.»

نوری، محمد موسی^۱، (مقاله)، کتاب سلیم بن قیس هلالی، کوثر معارف، بهار ۱۳۹۱ شماره ۲۱.

مقاله‌ای علمی است که مطالب دیگران را گزارش نموده؛ در این مقاله ضمن گزارش تاریخچه مسأله مناقشات پیرامون سلیم، سعی نموده ضمن تأیید وجود سلیم و کتابش، نقدهایی را نیز که خیلی ملایم مطرح نماید. به نظر می‌رسد از دیگر مقالات علمی در این

۱. طلبه دوره دکتری تاریخ اسلام مجتمع آموزشی عالی فقه.

موضوع، ضعیف‌تر است؛ و نویسنده حرف جدیدی از خود برای گفتن ندارد؛ و بیشتر جمع‌آوری مطالب پرداخته شده توسط دیگران است.

چکیده: کتاب سلیم بن قیس هلالی از کتابهای روایی کهن شیعه است که از گذشته‌های دور تا به امروز مورد نقد و نظر صاحب نظران بوده است. برخی این کتاب را به طور مطلق معتبر تلقی کرده‌اند، عده‌ای مطلقاً آن را غیر معتبر دانسته‌اند و گروهی قائل به اعتبار نسبی کتاب شده‌اند.

در این نوشتار، از میان سه نظریه یاد شده، نظریه سوم (اعتبار نسبی کتاب) برگزیده شده است. از این رو، ضمن اقامه شواهد بر اعتبار کتاب، به چند مورد از نقدهای وارد بر کتاب نیز پرداخته شده است.

نویسنده در این مقاله به این عناوین پرداخته است:

شخصیت سلیم بن قیس، علل اهمیت کتاب سلیم، اعتبار کتاب سلیم، سلیم در منابع رجالی و حدیثی، عدم انحصار روایت از سلیم به ابان، اشکالات محتوای کتاب سلیم.

نویسنده در پایان نتیجه گرفته است که نمی‌توان سلیم را به عنوان فردی برجسته از یاران امام علی (ع) و چهار امام دیگر تلقی کرد؛ بلکه باید او را جزو یاران عادی و گزارشگر روایات امامان معصوم محسوب نمود؛ و تذکر داده که احتمالاً کتاب سلیم نسخه دیگری داشته که به دست ما نرسیده است.

نویسنده در انتهای مقاله نتیجه گرفته است:

فرضیه عدم اعتبار کتاب سلیم مبتنی بر این ادعا که تنها راوی کتاب سلیم بن قیس، ابان بن ابی‌عیاش است و ابان هم ضعیف است، پس کتاب سلیم بن قیس به خاطر روایت ابان بن ابی‌عیاش معتبر نمی‌باشد، پذیرفتنی نیست، زیرا از آنجا که تضعیف‌های علمای اهل سنت پس از ابراز تشیع ابان و صرفاً به خاطر ابراز تشیع وی بوده است، این تضعیف‌ها چیزی از عظمت ابان نخواهد کاست. از آن گذشته، روایان دیگری غیر از ابان بن ابی‌عیاش نیز کتاب سلیم را روایت کرده‌اند.

از سویی راجع به نسخه موجود کتاب سلیم بن قیس باید گفت به خاطر برخی اشکالات محتوایی که این نسخه دارد، و نیز چون تنها راوی این نسخه ابان بن ابی عیاش می‌باشد، باید قائل به اعتبار نسبی آن شد و چنان‌که بسیاری از بزرگان امامیه نیز یاد آور شده‌اند، شایسته است مطالبی که در کتاب آمده است، به دقت ارزیابی شود و مطالب صحیح آن اخذ گردد و در مطالب فاسد آن توقف گردد.

از سویی با توجه به اینکه کسانی دیگری غیر از ابان بن ابی عیاش نیز راوی کتاب سلیم بوده‌اند، و کتابی که در دسترس است همه به روایت ابان بن عیاش از سلیم است، این احتمال را هم نباید از نظر دور داشت که کتاب نسخه دیگری نیز داشته که به دست ما نرسیده است. یحیی، علی^۱، (مقاله)، سلیم بن قیس در کتب سته، دستویس، احتمالاً ۱۳۹۷ ش. اصل این مقاله به زبان انگلیسی است؛ که نویسنده از طریق ایمیل برایم ارسال نمودند؛ که به فارسی ترجمه شد.

چکیده: هدف اصلی این تحقیق فراهم آوردن موقعیتی برای وجود شخصیت شیعه، سلیم بن قیس هلالی عامری کوفی است، با اثبات اینکه او در روایات سنی یک راوی معتبر معروف به قیس بن عباد و همچنین عباد بن قیس می‌باشد و روایات او را در شش کتاب حدیث موثق سنی (کتب سته) و همچنین دیگر منابع تاریخی اسلامی می‌توان یافت.

من این شباهت را با بررسی منابع مربوط به زندگینامه (علم الرجال) و روایات (احادیث) که از هر دو شخصیت در دسترس می‌باشد، اثبات خواهم کرد. با مقایسه منابع به این نتیجه خواهم رسید که هر دوی این شخصیتها یک فرد می‌باشند.

در قسمت پایانی تحقیقم، روایات موجود در مجموعه نوشتجات اهل تسنن به اعتبار قلم قیس بن عباد را بررسی خواهم نمود و نشان خواهم داد که این روایات به دلایل سیاسی تحریف شده‌اند. این نکته با تحلیل گزارشات صحابه پیامبر (ص) حسن البصری و امام شیعه محمد بن علی الباقر (ع)، موجود در کتاب سلیم بن قیس، اثبات خواهد شد.

۱. Ali Yahya از شیعیان شبه قاره هند است و بیش از این شناخته نشد.

